

STANDARDFORSIDE TIL EKSAMENSOPGAVER

Fortrolig

Ikke fortrolig

Prøvens form (sæt kryds)	Projekt	Synopsis	Artikel	Speciale ×	Skriftlig opgave
-----------------------------	---------	----------	---------	---------------	------------------

Uddannelsens navn	Kandidatuddannelsen i Anvendt filosofi	
Semester	10 semester	
Prøvens navn/modul (i studieordningen)	Modul 25, Kandidat speciale	
Gruppenummer	Studienummer	Underskrift
Navn: Tina Bakke Christensen	20161854	
Navn		
Navn		
Navn		
Navn		
Navn		
Afleveringsdato	3. September 2018	
Projekttitel/Synopsis titel/Speciale-titel/ opgave nummer	A thesis on how the development of social and emotional competencies influences the pursuit of the virtues and whether it has a positive or negative impact on human life.	
I henhold til studieordningen må opgaven i alt maks. fylde antal tegn	168.000 tegn	
Den afleverede opgave fylder (antal tegn med mellemrum i den afleverede opgave) (indholdsfortegnelse, litteraturliste og bilag medregnes ikke)	94.385	
Vejleder (projekt/synopsis/speciale)	Anita Holm Riis	

Jeg/vi bekræfter hermed, at dette er mit/vores originale arbejde, og at jeg/vi alene er ansvarlige for indholdet. Alle anvendte referencer er tydeligt anført. Jeg/vi er informeret om, at plagiering ikke er lovligt og medfører sanktioner. Regler om disciplinære foranstaltninger over for studerende ved Aalborg Universitet (plagiatregler): <http://www.plagiat.aau.dk/regler/>

Forord

Dette speciale i Anvendt Filosofi er udarbejdet i perioden maj-september 2018. Det, der driver mig i denne sammenhæng, er ideen om den græske filosof Aristoteles tanker om, hvordan vi igennem udnyttelse af vores individuelle potentialer kan opnå det gode liv og hvordan, dyderne kan give mennesket en guide at handle ud fra, når moralske dilemmaer opstår i vores liv med henblik på, hvordan vi skal agere i situationen. Tanken om, at mennesket igennem udviklingen af bestemte fordelagtige karaktertræk kan sikre et godt liv, har vakt en interesse i mig i forhold til at kunne kombinere eller finde en sammenhæng i at udvikle emotionelle og sociale kompetencer, der indeholder evner, der kan støtte individet i at leve det liv, der er bedst for ham eller hende.

Jeg er uddannet socialpædagog i 2013 fra University College Nordjylland med sidefaget Sundhed, Krop og Bevægelse. Mit ønske som pædagog var også dengang at kunne hjælpe mennesket til at leve det liv, der var bedst for dette individ ved at udnytte de forudsætninger og ressourcer, der lå det enkelte individ nærmest. Med dette speciale vil jeg kombinere min pædagogiske erfaring med filosofien for at vise, hvordan filosofien i samspil med en anden profession kan anvendes i praksis.

Jeg vil også benytte denne introduktion til at takke min vejleder Anita Holm Riis, lektor på Aalborg Universitet, for hendes tid med at guide mig igennem de forskellige trin på vejen til at skrive dette speciale. Det har været en lærerig proces for mig, som jeg vil tage med mig videre ud i livet, både det personlige men også i arbejdet med praktiske problemstillinger i erhvervslivet, hvor jeg vil viderefremidle og videreudvikle min nuværende viden til andre, som måtte have interesse for det.

God læselyst.

Abstract

The following thesis has its intention to form an idea on how to pursue a meaningful life. The research has an applied philosophical approach which is based on the philosopher Aristotle's theory of the virtue ethics and Anne-Marie Søndergaard Christensen's aristocratic idea of the meaning of virtue ethics and how this way of thinking can help us forming a meaningful life as a human being. Aristoteles was a Greek philosopher who lived 384-322 BC and together with Platon he has had a great influence on how the Western world thinks today. To support Aristoteles' theory of virtue ethics from his work *Nicomachean Ethics*, I have involved Anne-Marie Søndergaard Christensen's interpretation of Aristotle's thoughts on how to live a good life. So, in my research I therefore have applied the theory on virtue ethics formed by Aristoteles' idea on how to live our life the most fulfilling way by reflecting on/through virtue ethics. The thesis is concerned with the idea of combining the development of social skills in the individual and Aristoteles' idea of making a successful life by living through virtue ethics. It seeks to examine if the virtue ethics has something in common with having a successful life and being a successful and viable individual. So, in order to build a good character and to be accepted by the society the problem statement of this research is called *"What role does social competencies play in the development of virtues in an Aristotelian perspective?"*.

It is important developing the right social skills and even more understand how to sustain and to grow these relationships throughout our lives furthermore how to act and communicate with other by using these emotional and social skills. This is to prevent loneliness and isolation which will mean the opposite of having a meaningful life.

If we as humans have access to a network of stable relationships and they provide us with acknowledgement, then this feeling can lead to a sense of coherence in our existence and an experience of meaningfulness and fulfilment in our lives. But it isn't everyone who has the ability or resources to build up a strong social network and not everyone has a strong experience of manageability. That can make them feel like victims of the circumstances which makes them think or believe that they are alone in their lives. This does not mean that a person with strong relationships and sense of coherence welcomes the death of a close relative, having to go through surgery or to be fired. But if these things occur to a person with the ability to find meaning the person is determined to find that meaning and will seek to get the best out the situation and gets through it with the ability to trust intact. Therefore it is interesting to study why some people doesn't know how to acquire or develop this suitable social skill, so we can learn what actions the community need or can engage to make sure that all its members are given the same opportunity to make sense of their lives and how to develop the right social skills? Psychologist Susan Hart strongly believe that there is a connection between how the infants experiences social behavior compared to their close caregivers and to how

they organize their meeting with future relationships. She believes that this perspective on how we see the possibilities for our children's general development needs to focus more on the meaning of the environmental influence on the human brains and the developing of the nerve system which already has been founded in early fetal stage.

The question is: How can we learn to see and understand our reality by living through Aristoteles' idea on how to live a fulfilling life? As mentioned we know that there is a connection on how our lives has been in the first two years growing up because our social environment has a determined power on how the inner psychic structure of our thoughts turns out to function - furthermore it has an impact on the way we see our reality. This research seeks to examine this problem statement because our role in society is also very much destined by the way we see ourselves compared to others.

Indhold

Forord.....	2
Abstract.....	3
Indledning.....	6
Problemformulering:.....	7
Teori og metode.....	8
Aristoteles.....	10
Susan Hart.....	12
Begrebsafklaring.....	13
Eudaimonia.....	13
Aristoteles dydsetik og betydningen af dyderne.....	14
Praktisk visdom - <i>Phronesis</i>	19
Midten mellem dyd og laster.....	21
Sociale og emotionelle kompetencer.....	23
Diskussion.....	26
Sammenfatning og afslutning.....	33
Litteraturliste.....	39

Indledning

Udtrykket ”det gode liv” er i de senere år næsten blevet synonymt med ”det rigtige liv”. Vi skal have den rigtige krop, den rigtige uddannelse, det rigtige arbejde og de rigtige ting/materielle goder for at kunne leve det gode liv. Jagten på det gode liv er ikke noget nyt for mennesket. Historisk set har vi igennem tiderne altid stræbt efter at optimere vores vilkår og dermed få et bedre liv. ”*Men hvordan er forestillingen om det gode liv gået fra at være baseret på nøjsomme og dydige, kristne værdier til en tilværelse præget af stort personligt forbrug, økologi og højt uddannelsesniveau?*”. Sådan lyder spørgsmålet i artiklen *Kampen om det gode liv*.¹

Det enkelte menneske stilles konstant over for den udfordring at skulle tage stilling. Tage stilling til sit arbejde, sin familie og sig selv. Som menneske, medarbejder eller leder. Dilemmaet er, at vi samtidig lever i en tid, hvor der ikke findes et entydigt svar på sådanne eksistentielle spørgsmål. Det er ubehageligt og angstfremkaldende at stå i en situation, hvor bordet fanger, når beslutningen er taget i forhold til et afgørende valg, der vedrører resten af sit liv. For når vi vælger noget så fra, så vælger vi noget andet i stedet for det fravalgte, som måske kunne have været bedre for vores liv og have tjent os bedre. Det er et menneskeligt grundvilkår i den hurtigt forandrende verden, vi lever i. Vi bliver aldrig færdige med at skulle vælge det ene frem for det andet. Det enkelte menneskes ønske om at være autentisk, ægte og at kunne vælge med hjertet er yderst relevant, i forhold til forestillingen om det gode liv. For i takt med den individprægede udvikling sammensat med ønsket om autenticitet opstår der et paradoks, da vi ikke som menneske kan udvikles alene. Den personlige udvikling sker i fællesskab og i dialog med andre.

I artiklen *Hvordan får vi det gode liv*² udtaler Anne-Marie Søndergaard Christensen: ”*I øjeblikket er det relevant at forholde sig til Aristoteles, fordi han gør opmærksom på, at det ikke kun handler om, at det enkelte menneske skal lykkes. Vi kan og skal lykkes sammen. Og det kan vi, fordi der findes nogle dyder, som er relevante for alle mennesker*”(Christensen).³ Hun fremhæver nogle dyder, som er vigtige for os for at blive vellykkede individer. Hun nævner karaktertræk som mod, ærlighed, omsorg og retfærdighedssans. Anne-Marie Søndergaard Christensen mener, at hvis du ikke har mod, så vil du blive bange og hurtig til at give op. Måske vil du ikke engang give dine projekter og drømme et forsøg. Hun udtaler således i artiklen: ”*Hvis man for eksempel slet ikke har dyden ”mod”, får man ikke sine projekter til at lykkes. Så giver man op, når man bliver bange eller kommer i tvivl. Det gør det svært at bestige et bjerg eller gennemføre en uddannelse*”. Ærlighed fremhæver Anne-Marie Søndergaard Christensen som en vigtig dyd at indeholde i forhold til at kunne skabe sociale relationer og undgå ensomhed, ”*en dyd som ”ærlighed” er nødvendig, hvis du vil have venskaber og*

---

¹ Svalgaard, Lisbeth (2013)<https://faktalink.dk/titelliste/kampen-om-det-gode-liv>

² Epdrup, Niels (2013)<https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvordan-far-vi-det-gode-liv>

³ <https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvordan-far-vi-det-gode-liv>

kærlighedsforhold til at fungere. Hvis du er uærlig, tør ingen knytte tætte bånd til dig – og så bliver du et ensomt og ulykkeligt menneske". Dydsetikken kan måske vise os vejen til de nødvendige sociale kompetencer der skal til, for at kunne blive et godt menneske. Dette speciale undersøger, hvorledes menneskets mulighed for at skabe et vellykket liv på flest mulige parametre kan opnås ved at udvikle bestemte sociale og emotionelle kompetencer, hvori den afgørende del af denne udvikling består i, hvordan individet bærer sig ad med at håndtere disse kompetencer. Det vil sige, hvordan lærer mennesket at tænke, reflektere, føle og derud fra at agere på en måde, som følger normsættet i samfundet. For dyden indebærer ikke bare at kunne kende forskel på rigtigt og forkert, men som Anne-Marie Søndergaard Christensen skriver i *Moderne dydsetik - arven fra Aristoteles: "Dyden indebære altså ikke bare, at man gør det rigtige og undgår det forkerte, men at man føler på passende måder i forhold til begge dele og at man involverer sin fornuft i anvendelsen af dyden"* (Christensen 2008, s. 71). Det lyder måske simpelt og logisk. Men for de mennesker, som er opvokset uden støtte til at lære, hvordan man kan håndtere de forskellige følelser, der kan fremkomme i bestemte situationer i livet, vil de være uden de grundlæggende redskaber der skal til, for at udvikle dyderne, som ifølge ovenstående er med til at skabe et vellykket liv. Med andre ord bliver karakterdannelse lige så vigtigt som at trække vejret, som er en naturskabt evne i os, på grund af at konkrete opfattelser af, hvad der er rigtig og forkert kan være svære at indlære i sin karakter, hvis man ikke har udviklet de nødvendige sociale kompetencer, der skal til, for at kunne opføre sig i overensstemmelse med samfundets normer. Ifølge Anne-Marie Søndergaard Christensen kan det udtrykkes således:

"Praktisk visdom er således nødvendigt for at kende gode midler til gode mål og dette drejer sig ikke bare om at sætte det rigtige endemål ind i en kalkule eller have de rigtige statistiske data om, hvad der oftest fremmer det gode for mennesker. I stedet kræver det, at man anvender sin dømmekraft i hvert enkelt tilfælde".

(Christensen 2008, s. 71)

De nævnte indledende forklaringer har ledt mig til nedenstående afgrænsning af problemfelt og problemformulering.

Problemformulering:

Hvilken rolle spiller sociale og emotionelle kompetencer for udviklingen af dyder i en aristotelisk forståelse?

Jeg har valgt at fokusere på et emne, der er samfundsrelevant og kan sættes i et nutidigt filosofisk perspektiv. Emnet behandler den problematik, som der er beskrevet i specialets indledning. Det er med fokus på de nævnte betragtninger og egen nysgerrighed på min hypotese om at sammensætte teori fra det neuroaffektive udviklingsperspektiv og ideen om dydernes anvendelighed i forhold til at

udvikle de rette sociale og emotionelle kompetencer. Hypotesen er at håndteringen af disse kompetencer angiveligt vil kunne styrke menneskets evne til at skabe det gode liv. For at undersøge ovenstående har jeg valgt at inddrage følgende teori og metode:

Teori og metode

Jeg vil nu introducere valg af teori og fremgangsmåde for dette speciale, som har til hensigt at undersøge en mulig genkomst af dydsetikkens funktioner for menneskets udvikling af sociale og emotionelle kompetencer i det senmoderne samfund. Jeg vil kigge på, om udviklingen af sociale og emotionelle kompetencer kan spille en rolle for individets opbygning af dyder som personlige egenskaber, således at den enkelte får en acceptabel karakter i forhold til tidens krav og normsæt.

Specialets problemfelt er funderet i en empirisk og teoretisk kontekst, som danner grundlag for dets analyse. Jeg vil i det følgende afsnit beskrive specialets teoretiske og metodiske overvejelser. Nærværende speciale har som nævnt til hensigt at undersøge hvilken funktion, Aristoteles idé om dyderne har for os i sociale sammenhænge for at kunne skabe et godt liv. Kan vi igennem denne idé udvikle et samfund, hvor der er plads til at udfolde individuelle potentialer og plads til, at individet kan finde mening i forhold til at udnytte disse potentialer.

Det kan være svært for individet at vurdere, hvordan man skelner mellem fornuft og følelse og endda finder balancen i at anvende lidt af dem begge eller en viden om, hvornår man handler ud fra fornuften og hvornår, man skal følge sit hjerte. Jeg vil belyse undersøgelsen igennem en analyse af hvilke dyder, der vil kunne gøre sig gældende i dag, for at mennesket kan skabe det gode liv. Jeg vil undersøge, hvordan Aristoteles dydsetik kan bidrage til en diskussion af forståelsen af, hvad sociale kompetencer kan være i en senmoderne kontekst ved at anvende filosofien i en praktisk sammenhæng med neuropædagogik og etik. Det teoretiske udgangspunkt for diskussionen er funderet i Aristoteles' hovedværk *Aristoteles Etikken*, også kaldet *Den nikomakhæiske etik*. Jeg har valgt Aristoteles for at undersøge og diskutere grundlag for menneskelige handlinger og deres betydning for menneskets mulighed for at skabe det gode liv. Værket er oversat af Søren Porsborg og udgivet i 2000. for at kunne belyse betydningen af Aristoteles begreber *Phronesis*, *eudaimonia*, midten og dydernes betydning inddrager jeg dele af bog 1, da den indeholder beskrivelser af praktiske færdigheder, dele af bog 2, da den beskriver betydningen af dyd, dele af bog 3, da den beskriver betydningen af handlinger og formålet med disse. Jeg har udvalgt kapitler i forhold til emnet og vil hovedsageligt beskæftige mig med dele af bogen, der omhandler den praktiske filosofi, som indeholder områderne politik og retorik. Målet med den nævnte retning er handling, hvilket jeg anser for afgørende for dannelsen af menneskets personlige egenskaber. Aristoteles' forståelse af, hvordan individet kan skabe et godt liv ved at udvikle bestemte egenskaber i sin personlige karakter, kan bidrage til en erkendelse af deres betydning for udvikling af de emotionelle og sociale kompetencer, som det senmoderne menneske har behov for i dannelsen af det gode liv. Behovet opstår i det, at vores adfærd

spiller en væsentlig rolle for udøvelsen af vores sociale og moralske praksis, som kan vise hvordan, vi anvender vores fornuft. For at komme nærmere hans opfattelse af, hvad det menneskelige gode består i, er det som nævnt min hensigt at redegøre for begreberne, eudaimonia, phronesis, midten, dyd og last. Jeg vil kort komme ind på, hvad dydsetik er og betyder i en almen anskuelse for at vise, hvordan den hænger sammen med måden, vi opfatter vores omverden og agerer ud fra den opfattelse i verden. Dernæst vil jeg give en kort beskrivelse af, hvad udvikling af sociale og emotionelle kompetencer indebærer for det senmoderne menneske. *Den Nikomakhæiske etik* (Etikken) er også anvendt i forhold til at forstå betydningen af et integreret værdisæt i mennesket, som dyderne at navigere ud fra i det senmoderne samfund. Jeg har forsøgt at sætte de klassiske dyder i samspil med betydningen af emotionelle og sociale kompetencer og sat denne kombination i et nyt perspektiv indenfor senmodernitetens krav til udviklingen af disse egenskaber. For at understøtte Aristoteles' pointer inddrager jeg Anne-Marie Søndergaard Christensens bog "*Moderne dydsetik - arven fra Aristoteles*", som indeholder forskellige vinkler og former for etikker og moralfilosofiske anskuelser på emnet. Dertil anvender jeg også dele af bogen *Filosofisk etik, normativ etik, praktisk etik og metaetik* til at afgive forklaringer på dydsetikken. Her har jeg anvendt kapitlet "Dydsetik" side 99-119 af Anne-Marie Søndergaard Christensen.

Jeg har dels anvendt materialet til at analysere behovet for emotionelle og sociale kompetencer i en senmoderne sammenhæng og dels for at belyse betydningen af de anvendte begreber. Udgangspunktet er en hypotese om, at dyderne i samspil med sociale og emotionelle kompetencer giver mennesket gode forudsætninger for det gode liv, hvis individet har integreret dem som værdisæt i forhold til udøvelsen af egenskaberne. For at understøtte min hypotese vil jeg inddrage Susan Hart som er psykolog, specialist og supervisor i børnepsykologi og specialist i psykoterapi med baggrund i familiebehandling. Hun er endvidere foredrag- og kursusholder, hvor hun udvikler og formidler den neuroaffektive tænkning med udgangspunkt i nyere hjerneforskning. Jeg har anvendt kapitel 1, side 15-31 i hendes bog "*Hjerne, samhørighed, personlighed - en introduktion til neuroaffektiv udvikling*". Jeg har valgt dette kapitel for at kunne beskrive kort, hvordan der kan være en sammenhæng mellem menneskets biologiske beredskab og dets mulighed for at deltage i samfundets kultur på lige vilkår med andre. Kapitlet forklarer, hvordan vores miljø har indvirkning på vores neurale netværk og synapser udvikles, dannes og styrkes. Det vil sige, at omsorgspersonerne i vores liv har stor indflydelse på hvordan vores hjerne programmeres til at forstå omverdenen. Hertil vil jeg også inddrage kapitel 5, side 77-96, der omhandler resonans, synkronicitet og spejlneuroner for at belyse, hvordan vi udvikler de emotionelle og sociale kompetencer. Hertil vil jeg redegøre for begreberne sociale og emotionelle kompetencer ved at benytte Susan Harts perspektiv på, hvordan disse udvikles. Inden ovennævnte fremgangsmetode vil fremgå af specialet, vil jeg i de følgende afsnit kort introducere de valgte teoretikers personlige og faglige baggrund og deres teoretiske idegrundlag.

Aristoteles

Aristoteles levede i årene 384-322 f.Kr. og blev født i Stageiros, en koloni på den græske halvø Chalkidike. Han kommer til Athen som 17-årig, hvor han bliver optaget på Platons akademi. Efter Platons død i år 347 f.Kr. rejser Aristoteles til Lilleasien til den daværende tyrann Hermeias' hof. Filosofen så, at mennesket ikke var frit og uafhængigt under tyranniet og mente, at den politiske proces skulle kunne iagttages og beslutningstagerne skulle kunne holdes ansvarlige. Det var for ham et samfund værdigt for mennesket. Etikens mål er at skabe en forbindelse mellem samfundsmæssige og politiske spørgsmål. Vi bruger denne forbindelse i dag til for eksempel at bekæmpe slaveri, vold og kvindeundertrykkelse: *"Det store fjerde århundrede har farvet al vesterlandsk og arabisk tænkning siden og virkelig sat dagsordenen. Og det er rimeligt at betragte dets filosofi, ikke som en funktion af, men i et virkelig tæt samspil med det politiske liv"* (Porsborg 2000, s. 11). En af forudsætningerne for etikens oprindelse udspringer muligvis af den medicinske videnskab, da dens objektive fysiologiske beskrivelse af mennesket er en, vi er fælles om at dele kunne det tænkes, at det samme gjaldt for vores opførsel og holdninger til denne.

"Den tidlige medicinske videnskab er en mulig tankemæssig forudsætning for den filosofiske etik, for så vidt den arbejder ud fra en teori om en muligt objektiv, fysiologisk beskrivelse af mennesket. Åndedrættet, mængden og placeringen af hud og hår og knogler, de fire legemsvæsker, alle disse ting er fælles for alle mennesker, og lader sig beskrive objektivt. Noget tilsvarende kunne tænkes at gælde den menneskelige gøren og laden."

(Porsborg 2000, s. 12)

Det er denne forestilling om, at noget som er naturgivet også kan gælde for andre områder. For eksempel, udvikle sociale og emotionelle kompetencer. Her kan Aristoteles tanker om dydsetikken anvendes i vores måde at opdrage vores børn på. Vi kan bruge den som udgangspunkt til træning i sociale og emotionelle kompetencer som for eksempel rådgivning i, hvordan man tager beslutninger, der kan opfylde deres basale behov i livet. Det er vigtige kompetencer i forhold til det senmoderne samfund, hvor ansvaret for sine handlinger påhviler individet. Aristoteles udtrykker det således:

"For samtidig med at dyderne kommer til at påhvile den enkelte selv, bliver han også ansvarlig for sine egne handlinger, og der kan stiles etiske krav til ham. Og vor adfærd røber, at vi konstant stiller krav til hinandens opførsel, for så vidt vi skiftevis roser og priser og belønner, eller klandrer og kritiserer og ringeagter hinandens handlinger."

(Porsborg 2000, s. 13)

Hele Aristoteles' forfatterskab retter sig mod spørgsmålenes karakter. Han opvoksede i et samfund, hvis form og værdier ikke kunne anfægtes og hvor herkomst, begavelse, lykke og rigdom konstituerede verdensbilledet på, hvad lykke er. *"Det gammelgræske dydsbegreb omfattede, ikke uligt det nordiske, herkomst, begavelse, lykke og rigdom. Alt hvad der ædelt og værdifuldt i dette liv"* (Porsborg 2000, s.13). Mennesket har altid stræbt efter det gode for sig selv, men har også ofte valgt forkert. Derfor er Aristoteles' formål at være vejledende og give retninger, der kan vise, hvori lykken kan opnås eller findes. *"... hovedformålet er at være foreskrivende, at give anvisninger på, hvori lykken virkelig består, og forskrifter for hvilke veje og midler, som fører til dette fælles og alle efterstræbte mål"* (Porsborg 2000, s. 15). Antikkens etiske vision har et vigtigt budskab til os, der lever i en forvirret og forandringsfokuseret tid som vores. Omdrejningspunktet er indsigten i de enkelte dyder og de områder af livet, de tilhører. Budskabet er, at vores handlinger har indflydelse på fællesskabet og at vi i handlinger viser dyden eller dens mangel. Vores karakter og evne til at følge det moralske kodeks for handling bliver dømt i denne handling og adfærd og her bliver ros og kritik en målestok for, om vi er accepteret af fællesskabet. *"Dyden viser sig i handling. Og da mennesket ikke kan undlade at handle, viser dyden eller mangel på dyd sig konstant"* (Porsborg 2000, s. 16). Aristoteles' *Etik* er det første af sin art. Værket har indarbejdet sig i eftertidens tankestrukturer og måden, vi foretager valg af handlinger. *"Aristoteles' Etik er det første omfattende værk af sin art, og har øvet en kolossal indflydelse på eftertidens tankeverden og praksis"* (Porsborg 2000, s. 7). Værket har igennem tiderne både vundet indpas i menneskets interesse og blevet afvist, men har trods dets lange historik været et afgørende element for menneskets dannelse af moralsk bevidsthed, som vi i dag finder ganske almindeligt. *"Gennem sin lange og indflydelsesrige historie har det været afgørende for dannelsen af den almindelige moralske bevidsthed"* (Porsborg 2000, s. 7). Den græske filosof søger efter årsagssammenhænge og grunde og stiller sig spørgsmål som hvad, hvorfor og hvordan? I værket *Etikken* lyder nogle af de mange spørgsmål for eksempel: *"Hvorfor handler mennesket?"*. Svaret er ifølge Aristoteles, at mennesket vil opnå det gode. Vejen dertil kan være indviklet og menneskets sanser er ikke altid tilstrækkelige. *"Og svaret er enkelt: for at opnå noget. Ikke hvad som helst, men noget godt. Hvad er så dette gode? Hvordan og med hvilke midler kan vi bestemme det? Vore sanser er tilsyneladende ikke tilstrækkelige"* (Porsborg 2000, s. 7).

Susan Hart

Sanserne er også den del af mennesket, som psykologen Susan Hart forsker i for at fremme betydningen af deres indvirkning på menneskets muligheder for at udfolde sine potentialer. Hun er uddannet psykolog, specialist og supervisor i børnepsykologi og specialist i psykoterapi med baggrund i familiebehandling. Hendes bog ”Hjerne, samhørighed, personlighed - en introduktion til neuroaffektiv udvikling” er skrevet med inspiration fra blandt andre Antonio Damasio, Alan Schore og Daniel Stern, som alle har studeret feltet neurobiologi med fokus på de neurale systemer, som ligger til grund for følelser, beslutningstagning, hukommelse, sprog og bevidsthed. Susan Hart er overbevist om, at man med udviklingen af den neuroaffektive viden kan få adgang til en mere nuanceret forståelse af, hvordan personligheden dannes i samspil mellem medfødte dispositioner og det miljø, mennesket er placeret i. Hun nævner i bogen *”at der er en sammenhæng mellem familiedynamik, samspil, personlighed og indre psykisk struktur. Det har for mig altid været klart og det har ligeledes været klart, at personligheden er opbygget i en social- eller tilknytningsmæssig kontekst”* (Hart 2006, s. 7). Hun sammentænker forskellige systemer og retninger i psykologiens felt og udvikler med dette den neuroaffektive udviklingspsykologi. Det giver indsigt i tre niveauer, det neurobiologiske, det intrapsykiske og det interpersonelle. For at forklare og beskrive begreberne i denne sammentænkning af forskellige teorier, har hun adskilt betydningen af begreberne affektiv, emotioner og følelser, hvoraf begreberne emotioner og følelser benyttes synonymt og affektiv forstås som det neurologiske grundlag for dannelsen af emotioner. (Hart 2006, s. 11).

Begrebsafklaring

Dette afsnit beskriver definitionerne på følgende begreber *eudaimonia*, *phronesis*, *dyder*, *midten mellem dyder og laster samt sociale og emotionelle kompetencer*. Det er begreber som vil blive behandlet og ofte anvendt i specialet. Begrebernes betydning er funderet i generelle fortolkninger samt de valgte teoretikers opfattelse af dem. De er valgt til at fremme forståelsen for, hvordan vi mennesker foretager valg i forhold til at danne gode forudsætninger for det gode liv.

Eudaimonia

Dette afsnit belyser betydningen af begrebet *eudaimonia* ifølge Aristoteles' forståelse af det. Begrebet *eudaimonia* er traditionelt oversat med begrebet *lykke*. I en græsk forstand er opfattelsen af lykke ikke det samme som dette *eudaimonia*, da lykke generelt betegnes som en tilstand af positive følelser, der overvælder sig med glæde og giver et velbefindende, der kan være svært at bevare over længere tid. *"Vi oplever et øjeblikks lykke, og vi jagter lykken som noget flygtigt og uhåndgribeligt"* (Christensen 2008, s. 51). I en græsk filosofisk kontekst betyder *eudaimonia* noget som er vedvarende og mere langsigtet, som for eksempel omfatter menneskets opførsel, ægteskab og omdømme. Hvis mennesket har lykkedes på disse parametre anses dets liv for et vellykket liv. *"Eudaimonia er noget vedvarende, der omfatter mange forskellige dimensioner af det evaluerede liv, fx den involveredes opførsel, relationer, omdømme, succes, velbefindende og moralske habitus"* (Christensen 2008, s. 51). Dette er modsat momentane lykkefølelser som at vinde i Lotto, nyde god mad og vin som af ordet nyde har betydningen nydelse og er mere af hedonistisk forståelse, en slags *"have det godhed"*. Langsigtet lykke kommer sig af, at vi gør en indsats og tror på, at drømme kan lykkes. De er nøglen til at være produktive og til at skabe bro imellem fantasi og virkelighed. Når vi bliver bevidste om vores forventninger og potentialer til at imødekomme disse. Det vil sige at kunne tage beslutninger, reflektere og afsætte de domme over vores liv, der vil tjene os bedst fremover.

"Da enhver viden og ethvert valg stræber efter noget godt, hvad mener vi da, at den politiske videnskab stræber efter, og hvad er det højeste af alle praktiske gode? Hvad navnet angår, vil de fleste være enige. Både mængden og de dannede kalder det lykken, og antager det at leve godt og handle vel for at være identisk med lykken."

(Aristoteles 2000, s. 33)

For at opnå *eudaimonia* må mennesket tage en beslutning herom. Aristoteles' opfattelse af, hvad der er med til, at vi føler livet er godt er, at vi har sat os nogle mål og går aktivt efter at nå dem. Hvis man ikke går efter at få sine drømme opfyldt, får vi ikke afprøvet vores muligheder og erkender ikke vores begrænsninger. Igennem en aktiv udøvelse af dem opnår vi den bedste version af os selv og man finder ud af, hvordan man bærer sig ad igennem erfaring. Ifølge Aristoteles skal vi også være

bevidste om, hvad det er vi vil med at nå målene og praktisere dyderne i vejen derhen. *”Og har ikke også kendskabet til det gode den største betydning for vort liv, og vil vi ikke, ligesom bueskytter, være bedre hjulpet med et mål end uden?”* (Aristoteles 2000, s. 32). Det vil sige at uden at sætte sig mål for, hvad vej vi vil i livet så kan det hændes, at vi griber ud efter alle valgmuligheder på en gang og på den måde kun føler lykken som flygtig og vil da altid søge efter mere. Ifølge Aristoteles kan vi opnå det gode ved at være selvberørende, men ikke betydende, at vi finder lykke i at leve alene eller uafhængig af andre. Det vil blot sige, at vi har skabt et liv i overensstemmelse med, hvordan mennesket er skabt til at leve, som ifølge Aristoteles menes at være i samspil med andre. *”Det fuldkomne gode menes at være selvberørende. Og med selvberørende taler vi ikke kun om den enkelte, som lever livet alene og uafhængigt, men om et liv, som omfatter forældre og børn og hustru og i det hele taget venner og medborgere, da mennesket af natur er et samfundsvæsen”* (Aristoteles 2000, s. 39). Vi skal finde lykke ved at opleve mening og den findes ifølge Aristoteles ved at være bevidste om vores potentialer og dernæst virkeliggøre dem. Aristoteles mente, at mennesket søgte efter *lykke*, som han statuerer som det højeste af alle de mange goder. *”Ethvert menneske, uanset tid og sted, ønsker at blive lykkeligt. Men hvad er så lykke? Det må være det største og højeste af alle de mange goder”* (Porsborg 2000, s. 7).

Aristoteles dydsetik og betydningen af dyderne

Der findes forskellige dydsetiske positioner. For ikke at sløre min undersøgelse af problemformuleringen ved større udredninger af begreberne, vil jeg derfor redegøre for dydsetikken indenfor den aristoteliske forståelse. Aristoteles forklarer dydsetikken ved at indkredse gode handlinger, som ifølge ham udøves af den dydige person. Hans forklaring på hvilke karaktertræk, der kan betegnes dydige, analyserer han sig frem til ved at undersøge, om de skaber et vellykket liv, også kaldet eudaimonia, som er belyst ovenfor. Dyd kommer af det græske begreb *arete*. Det har flere betydninger som dygtighed, duelighed og oversættes generelt med godhed og dyd. I en græsk sammenhæng har begrebet en bredere betydning. Det er en betegnelse for menneskets karaktertræk og evner til at handle og leve godt. *”... betegner både moralske karaktertræk og almene former for dygtighed. Dyden omfatter altså både evner, der gør en i stand til at handle godt, til at leve godt og til at være en god udøver af en teknik; fx medtager Aristoteles således både vid, venlighed og videnskabelighed på sin liste over dyder”* (Christensen 2008, s. 50). Dydsetikken er en ældre tradition, der tilhører den vestlige filosofi og som de antikke grækere benyttede til at reflektere over det vellykkede liv, som for dem rækker langt udover at handle rigtigt. For dem handler det vellykkede liv om andet en udvikling af moral (Christensen 2008, side 14). Dyden kan anses som kendetegn hos individet. Et anlæg hos det, som gør at det handler på bestemte måder. Dyden er et karaktertræk, der får andre til at beundre og værdsætte den pågældende.

”Mennesket udmærker sig gennem sin aktivitet, ikke sit potentiale, og Aristoteles definerer derfor menneskets specifikke funktion som ”en sjælevirken med fornuft”, eller som han straks uddyber det, menneskets gode er ”en sjælevirken i dyd og dygtighed”, dvs. en aktivitet, som er i overensstemmelse med både de intellektuelle og de moralske dyder.”

(Christensen 2008, s. 70)

På den måde bliver dyden ikke bare en evne, som er muligt for individet at anvende, men den er kun en dyd hvis den omsættes til aktivitet. *”Generelt gælder det altså, at dyden ikke er en passiv tilstand eller egenskab, men en aktivitet”* (Christensen 2008, s. 71). Dertil skal den udføres med afsæt i de rette grunde med de rette følelser. I bogen *Arven fra Aristoteles* beskriver Anne-Marie Søndergaard Christiansen et eksempel på dydens forudsætning således: *”At være ærlig består ikke bare i at sige sandheden, men at gøre dette af de rette grunde, at tage fra løgnagtighed i enhver form og glædes over sanddruhed”* (Christensen 2008, s. 71). Dyd har to betydninger ifølge Aristoteles. Han beskriver i bog 1 fra *Etikken*, at dyden indeholder et intellektuelt og etisk element. Det intellektuelle opstår igennem belæring som integreres over tid og som følge af oplevede erfaringer. *”Dyd har to betydninger, dels den intellektuelle og dels den etiske. Den intellektuelle dyd har sin oprindelse i og opnår sin vækst hovedsageligt igennem belæring, hvorfor den behøver erfaring og tid”* (Aristoteles 2000, s. 55). Den etiske dyd opstår kun igennem vane. Det vil sige, at kun ved at vi anvender dyderne kan de blive en del af os, forstået som vores personlige egenskaber. Dyderne er ikke medfødte ligesom vores sanser. Vi oplever, at vi kan høre, fordi vi har en naturlig egenskab til at kunne høre. Men det var ikke for at vi anvendte vores høresans, at vi fik den. *”Endvidere, af de ting som af natur opstår i os, deres aktualitet (dette er tydeligt, når det gælder sanserne, for det var ikke ved hyppigt at se og hyppigt at høre, at vi fik sanserne, men det var i og med at vi havde sanserne, at vi var i stand til at anvende dem, og ikke i og med at vi anvendte dem, at vi fik dem)”* (Aristoteles 2000, s. 55). De ting, vi skal lære at gøre, lærer vi således ved at gøre dem. Vi bliver retfærdige igennem retfærdige handlinger, ved at udvise mod bliver vi modige og ligeledes ved at udvise barmhjertighed bliver vi barmhjertige.

”... dyderne erhverver vi først ved at aktualisere dem, ligesom det gælder for øvrige kunster. For de ting vi skal lære at gøre, dem lære vi ved faktisk at gøre dem, således som vi ved at bygge blive bygmestre, og ved at spille kithara bliver kitharister. Således er det også ved at udføre retfærdige handlinger, at vi bliver retfærdige...”

(Aristoteles 2000, s. 55)

Dyderne er altså udfaldet af et valg, som individet foretager og derefter agerer ud fra. (Aristoteles 2000, s. 61). Ifølge Aristoteles har dyderne to kategorier, de moralske og de intellektuelle dyder. Kategorierne er forbundet med menneskets karakter og dets intellekt. Han differentierer mellem ønskværdige karaktertræk, hvoraf de moralske træk er dem, som udvikles med menneskets personlighed og hævder at det er dem, som kontrollerer vores ageren i praksis. *"Aristoteles skelner altså mellem ønskværdige karaktertræk og hævder, at de specielt moralsk relevante er dem, som udvikles sammen med et menneskes personlighed, og som styrer vores måde at handle på i praktiske spørgsmål"* (Christensen 2008, s. 56). For at positionere dydsetikken kan vi ifølge Anne-Marie Søndergaard Christensen kalde dydsetikken, som dette speciale beskæftiger sig med, for en naturalistisk dydsetik, som er individbaseret, da det er op til individet at vurdere og tage stilling til samt reflektere over, hvad der er rigtig og forkert. Moralen er derimod baseret på samfundsmæssige beslutninger og betragtninger af, hvad der er godt og dårligt for individet. Samfundet bestemmer de regler og love som er almene og kan derfor accepteres og overholdes af en enhver *"Aristoteles (384 – 322 f.Kr.) giver fx en beskrivelse af mennesket, som kobler det, vi er, sammen med det, som ikke bare er godt, men også rigtigt for os at gøre"* (Christensen 2008, s. 32). Det indebærer normer for moralsk adfærd og for moralsk afvigende adfærd. For at individet kan blive accepteret i det sociale fællesskab skal individet således holde sig indenfor, hvad der er bestemmende for moralsk adfærd, hvorfor man kan tolke, at dyderne har vundet indpas på områder som opdragelse, læring og politik. Ifølge Anne-Marie Søndergaard Christensens fortolkning af Aristoteles teori er dyd er en ejendommelig form for egenskab, som kræver refleksion og handling, som er to af dydens kendetræk. Et tredje er for at handle rigtigt ud fra en viden om, hvorfor netop den bestemte handling er påkrævet, Anne-Marie Søndergaard Christensen gengiver Aristoteles udlægning således: *"Men Aristoteles gør også opmærksom på et tredje træk, nemlig at dyderne omfatter fornuften. For at handle rigtigt er det ikke nok, at man er disponeret til at handle som den dydige, man må også have en forståelse af, hvorfor netop denne handling er påkrævet"* (Christensen 2011, s. 108).

Som tidligere nævnt udvikler individet ifølge Aristoteles sine moralske relevante karaktertræk i takt med personligheden og han hævder, at det er disse træk, som styrer vores handlemåde i praksis. Dyderne kommer fra naturen, fordi mennesket ifølge den græske filosof naturligt er disponeret for at udvikle et moralsk væsen. Men han siger samtidigt, at dyderne ikke i sig selv er naturlige, da der for at individet får dem integreret i sin personlighed kræves, at det har mulighed for oplæring igennem socialisering. *"På den anden side er dyderne ikke selv naturlige, for det kræves en omfattende grad af oplæring og socialisering før dyderne er etablerede og fuldt kan udfoldes"* (Christensen 2008, s. 56). Dyderne kan således ikke indlæres alene ved brug af teori, men kun i følge med handling. Handlingen skal udføres af den lærende selv, for der er ifølge Aristoteles kun en måde at blive et godt menneske på og det er ved at handle som den gode. *"Dyderne indlæres bedst gennem"*

praktisk indlæring, 'learning by doing' (Christensen 2008, s. 56). Dette sætter høje krav til det enkelte individs nærmeste omsorgspersoner, der skal agere som moralske agent og sørge for, at moralske dyder bliver en del af det pågældendes individs personlige egenskaber. Med dette menes ikke, at individet anvender dyden blindt. Den kan så at sige ikke tages for givet og skal udføres med viden om handlingens konsekvenser. Med andre ord skal individet også kunne konsekvensberegne og have logisk sans for at have tilvejebragt dyden som egenskab. *"... selvom moralske dyder internaliseres i mennesker gennemopdragelse og vane, så er den praktiske fornuft, phronesis, også en nødvendig del af dem: Ægte dyd kræver den rette viden om handlingen, fx om dens konsekvenser..."* (Christensen 2008, s. 57). Aristoteles hævder, at når mennesket vælger at udføre en dydig handling uden at den føles naturlig, men ene alene udføres for handlingens egen skyld, så har dette individ ikke udviklet dyden som egenskab endnu. *"Det unge menneske, som godt nok vælger at udføre den gode handling for handlingens egen skyld, men som endnu ikke føler dette som en naturlig, ja som den eneste måde at handle på, har endnu ikke udviklet egentlig dyd"* (Christensen 2008, s. 57). Udøvelsen af dyden betinger også, at den udføres med en følelse af glæde for at kunne betegnes som en egentlig dyd. Aristoteles skelner mellem et individ, som tager dyden i brug kun for at vise at han kan udføre den form for handling og imellem den, som efterfølgende bliver fyldt af glæde. Aristoteles sonderer her mellem den, der har evnen til at regulere sine behov og ønsker samt evne til at udvise selvkontrol. For på den måde kan individet mærke efter, hvad den praktiske fornuft stiller til rådighed for denne. Betydningen af at kunne føle glæde over dyden ligger i, at denne følelse er tegn på at dyden er erhvervet og internaliseret i individet. *"Glæden over dyden er således en indikator for, at den dannelsesproces, som erhvervelsen af dyd består i, er ved at være fuldendt"* (Christensen 2008, s. 57). Dette kriterie for at erhverve dyden, er blot et af mange, der forekommer inden for den græske tænkning, men jeg vil i dette speciale redegøre særligt for den dyd der omfatter Phronesis, som jeg vil belyse i nedenstående afsnit. En betingelse for dydige handlinger er, at den dydige for at være dydig skal vide hvorfor vedkommende handler som denne gør og have en forståelse og bevidsthed herom. Det dydige individ er dydigt, fordi det er i besiddelse af denne dyd på grundlag af, at det er denne egenskab, der giver adgang til indsigt i dyderne som helhed. Som nævnt ovenfor er det for eksempel ved at udvise barmhjertighed, man får indsigt i, hvad denne evne indebærer. Man lærer også i handlingen, hvad der vil være en passende form for barmhjertighed i forhold til situationen. Aristoteles hævdede blandt andet, at vi kan få et godt liv, hvis vi er gode mennesker. For at blive et godt menneske mente han, at vi skulle udvikle fire hoveddyder, som også er kendt som kardinaldyderne. De er benævnt som visdom, udholdenhed (mod), retfærdighed og selvbeherskelse. Hvis man ikke besidder mod, vil man for eksempel ikke turde gå efter sine drømme. Eller hvis man ikke behersker sine følelser, kan det være en umulig opgave at bevare tætte relationer. Hvis man ikke kan udvise retfærdighed vil andre ikke bryde sig om at være i sit selskab. Anne-Marie Søndergaard

Christiansen mener, at »Ifølge dydsetikken bliver du et godt, moralsk menneske, hvis du lever op til dyderne. Samtidig får du også et godt liv, forstået som "et vellykket liv" - det liv, man godt vil have,« udtaler hun i artiklen *Hvordan får vi det gode liv*⁴. Dyderne kan gøre os opmærksomme på dele af livet, der omhandler dilemmaer angående personlige forhold, det omkringliggende samfund, vores egne og andres emotioner som følge af en bestemt situation eller oplevelse. Det er når vi bliver opmærksomme på disse eksempler, at dyden har grundlag for handling. Mådehold eller selvbeherskelse omhandler for eksempel kropslige emotioner og emner som tilgivelse omhandler andres handlinger. (Anne-Marie Søndergaard Christensen 2011, s. 114). Aristoteles hævder, at dyderne har en evne, en følsomhed til at genkende krav til den opførelse, som er passende til bestemte situationer. (Christensen 2011, s. 116). For eksempel vil det være nødvendigt at vide, hvornår venlighed er påkrævet, før at man er venlig. Ifølge Anne-Marie Søndergaard Christensen kan det udtrykkes således: *"Hvis man vil være venlig, må man vide, hvornår andre kan have brug for venlighed..."* (Christensen 2011, s. 116). Det er således ikke tilstrækkeligt at udvise venlighed for at have den integreret i sin karakter som en dyd. Det kræver at man forstår hvorfor og hvor meget og hvor lidt af sin venlighed, der er behov for i en given situation. Individet må kunne overveje og reflekterer over, hvornår nok er nok og hvornår venligheden bliver for meget af det gode. Man kan forstå konceptet som følgende: *"Dette peger frem mod et fjerde træk ved dyden, nemlig at den ikke bare kræver, at man udfører en bestemt handling og forstår, hvorfor den er påkrævet, men at man udfører den på en bestemt måde – formelt set, på den måde som den dydige ville udføre den"* (Christensen 2011, s. 108).

Som en afrunding på beskrivelsen af dydernes betydning kan man sige, at opfattelsen er, at man indeholder dydige egenskaber, når man formår at handle ud fra de rigtige grunde, evner at redegøre for grundene til det og at ens handlinger følges af særegne holdninger og emotioner. Det kan for eksempel udtrykkes således: *"At være ærlig består ikke bare i at sige sandheden, men også i at tage afstand fra løgnagtighed og finde glæde ved ærlighed"* (Christensen 2011, s. 109). Aristoteles hævdede, at man først kan siges at være dydig, når man kan finde tilfredshed i udførelsen af gode handlinger. (Christensen 2011, s. 109). Aristoteles beskrev to afgørende indsigter for den fuldkomne dydige således;

"Den første er, at dyden må omfatte emotionerne, fordi de har stor magt over vores handlinger. Ideen er, at vi bør udvikle vores emotioner, således at de er knyttet til dyden og dermed leder os til det gode i stedet for det slette, idet dydige karaktertræk ikke er nær så stabile hos den person, der hele tiden skal kæmpe imod sin lyst til at gøre det forkerte."

(Christensen 2008, side 106)

---

⁴Ebdrup, Niels. (2013) <https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvordan-far-vi-det-gode-liv>

Aristoteles' anden indsigt er som tidligere nævnt, at man er fuldkommen dydig, når man glædes over den gode handling, der udføres. Man er for eksempel ikke dydig, hvis man føler ærgrelse over at skulle give et bidrag til en velgørende institution som en indsamling til kræftens bekæmpelse, selvom man yder bidraget. Men den dag man kan føle tilfredshed over at give bidraget, har man udviklet gavmildhed som en del af sin personlige karakter. *"Glæden over den gode handling må være en del af den fuldt formede dyd, fordi den indikerer, at dyden er blevet en integreret og nødvendig del af min karakter"* (Christensen 2008, s. 106).

Dyderne involvere dermed også i større grad anvendelsen af den praktiske fornuft, som jeg vil uddybe i det følgende afsnit.

Praktisk visdom - *Phronesis*

Hos Aristoteles opstår der et begreb, der kaldes *Phronesis*, hvilket betyder praktisk fornuft eller den praktiske visdom. Udfoldelsen af dyderne kræver anvendelse af den praktiske fornuft. Individet erhverver praktisk fornuft igennem levede erfaringer. Den kan forstås som en signifikant form for menneskelig erfaring, der bliver integreret i individet gennem oplevede situationer, hvor der har været behov for handling. Denne form for visdom giver ifølge Aristoteles individet mulighed for at kunne styre i retning af et vellykket liv, der er i overensstemmelse med dyderne. Den praktiske fornuft hævdes også at dække over al handlingsorienteret refleksion. (Christensen 2008, s. 51) Den praktiske fornufts formål er at hjælpe os med at opnå opfyldelse af vores ønsker for et vellykket liv. Begrebet anvendes i værket *Etikken* som en evne, mennesket indeholder og kan bruge til at orientere sig i sit sociale miljø. Denne form for dyd kan sammenlignes med evne at kunne mentalisere, som betyder at se sig selv udefra og andre indefra. *"Mentalisering kan defineres som evnen til at danne sig realistiske forestillinger om og forholde sig til, forstå og reflektere over mentale tilstande hos sig selv og andre og herunder forstå både egne og andres handlinger som er grundlagt ud fra de mentale tilstande..."*⁵.

Det skal ikke forstås som en direkte færdighed og er heller ikke en form for videnskab. *Phronesis* tilhører praksis og er en slags viden. Den hvor evner som forstandighed, livsvisdom og moralsk indsigt hører under. (Porsborg 2000, s. 24).

På grund af, at den praktiske visdom er tilknyttet erfaringer og individet er emotionelt påvirket kan den ikke opnås ved brug af den teoretiske fornuft. Individets kognitive evner kan ikke alene frembringe det ræsonnement, der er behov for til at nå til i de bestemte situationer, hvor individet bør handle. Ifølge Aristoteles har denne visdom et formål, som kan beskrives ved brug af to niveauer, den praktiske og den teoretiske fornuft. *"Den praktiske visdom generelle mål er individets gode; i betydningen det, man som menneske behøver for at leve et godt menneskeliv, mens det konkrete mål*

---

⁵ Hart, Susan (2008) (http://neuroaffect.dk/Artikler_pdf/TilknytningensBetydning_AfSusanHart.pdf)

er den gode handling, lige her og nu ” (Christensen 2008, s. 113). Den teoretiske fornuft anvendes til at reflektere og producere anvendelige overvejelser til mulige udførelser af handlinger. På den måde kan man opfatte de to former for fornuft som parallelle måder at erkende virkeligheden på. Med udgangspunkt i filosofen McDowell udlægger Anne-Marie Søndergaard Christensen den forståelse, at dyden ikke kun er at handle korrekt men også at tænke korrekt og fremstille overvejelser omkring, hvordan man bør handle i bestemte situationer. McDowell opfatter den praktiske fornuft ”... *parallelt til andre former for erfaring af verden; dens mål er ikke at have rigtige psykologiske tilstande, men at blive i stand til at identificere de etiske relevante træk ved en situation og de grunde for handling, som disse træk afstedkommer*” (Christensen 2008, s. 116). Det handler om at kunne vurdere, hvorledes man kvalitetsmæssigt bedst udføre sin valgte aktivitet i forhold til, hvad situationen udviser behov for. Det vil sige, at der for at udøve den rigtige forståelse af situationen, kræves det af individet at indeholde en viden om de etiske grunde, der er til stede for eksempel for at kunne udvise venlighed. ”*På den måde viser dyden venlighed sig at være en bestemt type følsomhed, som afslører, hvilke etiske relevante grunde eller krav om venlighed, der er til stede i en situation og som dermed resulterer i viden*” (Christensen 2008, s. 116). Teoretisk fornuft er således en vigtig del af dyden. For at kunne handle i overensstemmelse med dyden, skal individet kende til moralske grunde, der kan afgøre, hvordan der bør handles. Den moralske viden erhverves igennem den praktiske fornuft, som ifølge McDowell kan udtrykkes som en samlet form for visdom. ”... *i stedet er de forskellige manifestationer af en samlet følsomhed, der udgør en evne til at genkende krav, som situationer pålægger ens opførsel*” (Christiansen 2008, s. 117).

Praktisk viden er på den måde knyttet til livsduelighed, der indebærer udviklingen af sociale og emotionelle kompetencer, der kan støtte individet i at håndtere bestemte situationer og følelser og agere ud fra sin erfaring med lignende episoder i sit liv. For eksempel kan individet opnå den praktiske viden igennem følelsen af svigt eller selv at have påført en anden smerte. Eller omvendt igennem følelsen af tryghed og give andre tryghed.

For at opsummere dette afsnit, så hævder Aristoteles, at den praktiske fornuft ikke erkendes uden den teoretiske fornuft. Den praktiske og teoretiske fornuft er en enhed, der opstår i samspillet mellem den emotionelle og rationelle del af individets personlige karakter, der afgør, hvordan et moralsk handlingsgrundlag vurderes og udføres.

Igennem den praktiske fornuft dannes individets karakter og udførelsen af vore handlinger afgør kvaliteten af den måde, vi udvikler os som individer. ”*Igennem de ting, som vi gør i forhold til andre mennesker, bliver vi dels retfærdige, dels uretfærdige. Og ved at handle i forhold til det frygtelige og vænne os til at frygte eller til at vise mod, bliver vi dels modige, dels feje*” (Aristoteles 2000, s. 56). Her hentydes til, at det er igennem handlingens udførelse individets bedømmes af andre. Om det

således har handlet i overensstemmelse med fællesskabets overbevisning om det gode. *”Derfor må vi forme vore aktiviteter på en vis måde, for det er deres forskelle, som holdningerne afhænger af”* (Aristoteles 2000, s. 56). Med det menes, at individets holdninger opstår gennem sociale aktiviteter, hvorfor det også er vigtigt, hvordan vi formes emotionelt og kognitivt som barn. Ifølge Aristoteles kan det også betyde, at det vi er opdraget til at opføre os efter i barndommen bliver den rettesnor, vi lever og agerer ud fra i vores voksne liv. Så hvis man er opdraget til kun at varetage egne behov og lyster, så er det den eneste måde at søge lykken på og det at afstå fra sine behov og lyster vil blive en stor udfordring. Omvendt er det, hvis man er opdraget til at please andre og kun kan mærke og se andres smerte, så vil vi søge lykke ved at hjælpe og støtte andre. Også her vil det være svært at søge mod det gode for sig. *”Det er på grund af lysten at vi handler slet, og på grund af smerten, at vi afstår fra det gode”* (Aristoteles 2000, s. 58).

Midten mellem dyd og laster

Dydens forudsætning er, at individet handler mod at ramme midten mellem overdrivelse og mangel. (Aristoteles 2000, s. 62). For Aristoteles findes det gode for sig ved at søge den gyldne middelvej. Det handler om at finde balance i vægtskålene, så man ikke overdriver eller underdriver i sine handlinger.

”Den som flygter fra og frygter alt og intet udholder, han bliver fej, hvor den som overhovedet intet frygter, men som går løs på alt, bliver dumdristig. Og tilsvarende bliver den, som tillader enhver nydelse og ikke afstår fra nogen, tøjlesløs, hvorimod den, som flygter fra enhver nydelse, som en anden bondekarl, bliver ufølsom.”

(Aristoteles 2000, s. 57)

Det vil sige, at hvis individet overtræner sine muskler og glemmer at spise nærende mad, så kan det ødelægge dine organer og muskler, hvorimod hvis individet sørger for at træne moderat og få en passende kost, vil det styrke din sundhed og din krop. Aristoteles taler om midten som middelvejen og forstår individet at finde balance mellem at overdrive og underdrive vil det have nemmere ved at stå imod fristelser og udvise mådehold. Et eksempel på midten kan ifølge Aristoteles være: *”Ved at afholde os fra nydelserne bliver vi besindige, og er vi først besindige, bliver vi bedre til at afholde os fra dem. Og tilsvarende med modet. For ved at vænne os til at foragte det frygtelige og udholde det, bliver vi modige, da vil vi også lettere kunne udholde det frygtelige”* (Aristoteles 2000, s. 57-58). Det vil sige, at hvis vi kan føle glæde over at have udvist afholdenhed overfor kropslige nydelse, er vi besindige. Den som dog udviser afholdenhed men ikke har lyst til det, er tøjlesløs. (Aristoteles 2000, s. 58).

Egenskaber som at udvise mådehold og mod går tabt, når individet ikke forstår at finde midten. For at erhverve dyderne skal de praktiseres, fordi det er svært at sidde på en sten hele livet og tænke i håb om at finde mening med livet. For at finde den skal livet praktiseres. At kunne vide, hvad der er det gode for sig, er erhvervet erfaring fra udøvelse i praksis. Det er en nødvendig social kompetence for netop at kunne skabe det gode liv, som giver mening for os. Når vi praktiserer vores tanker og ideer, opnår vi erfaring og med den erkender vi vores evner. Som nævnt er det gode for individet at sigte mod midten et sted mellem overdrivelse og underdrivelse. Det er på dette sted dyden opnås: *"Midten ligger imellem to onder, imellem overdrivelsen og manglen. Og hvor lasterne dels ikke når, dels overgår det rette mål i både lidenskaber og handlinger, der finder og vælge dyden midten"* (Aristoteles 2000, s. 63). Der findes handlinger, hvor det for individet ikke er muligt at finde det rette midtermål, for eksempel misundelse, tyveri og mord. Disse handlinger anses som usle i al almindelighed og man kan ikke se dem som overdrivelser eller som at man egentlig skulle have stjålet lidt mere, før end at det var tyveri. Ifølge Aristoteles kan det beskrives således: *"Men ligesom der for besindighed og mod ikke findes overdrivelse og mangel, idet midten på en måde også er et højdepunkt, således er der heller ikke hverken midtermål eller overdrivelse eller mangel for de førnævnte, for uanset hvordan man udfører dem, så fejler man"* (Aristoteles 2000, s. 63-64). Man kan tydeliggøre midtermålet igennem følgende eksempler fra Aristoteles: *"Hvad angår frygt og tillid er mod midtermålet. Den som ejer et overmål af frygtløshed har intet navn (der er mange navnløse tilfælde), den der ejer et overmål kaldes dumdristig, og den som udviser et overmål af frygt og en mangel på tillid kaldes fej"* (Aristoteles 2000, s. 64). Der findes 3 dispositioner, hvor de to er laster betegnet som overdrivelse og mangel. Den sidste disposition er dyden, som er midtermålet. (Aristoteles 2000, side 66). For at undgå at overdrive i situationer, som gør en vred, kan man søge hjælp, råd og støtte hos en ven, som man ved, der indeholder tålmodighed, hvis vi ønsker at gøre det rigtige. Vennen kan forklare, hvordan denne ville handle i en lignende situation. (Christensen 2008, s. 90). Vi kan også anvende beskrivelsen af dyderne som en opsætning af regler, der anviser, hvordan man skal agere i de forskellige situationer. *"Dyderne hævder groft sagt, at man skal gøre det, som er modigt, ærligt, menneskekærligt etc., ligesom laster udmønter sig i en række forbud, nemlig at man skal undgå det, som er fejlt, uærligt og ondskabsfuldt"* (Christensen 2008, s. 90).

Dyderne hævdes altså at kunne anvendes som rettesnor i tilfælde af, at der er tvivl om kodeks for moralsk opførsel. Udviklingen af individets sociale og emotionelle kompetencer er af stor betydning i forhold til at kunne følge en sådan rettesnor og afklare, hvilken handling der er anvendelig og god for sig selv og sine omgivelser. I nedenstående kapitel vil jeg beskrive og forklare, hvordan denne udvikling eller mangel på samme kan betragtes.

Sociale og emotionelle kompetencer.

Jeg har skrevet dette afsnit for at forklare og belyse, hvad sociale og emotionelle kompetencer indebærer for mennesket evne til at danne relationer og deres betydning for, at livet bliver indholdsrigt og giver mening for den enkelte. Formålet med afsnittet er at belyse kompetencernes funktion for mennesket i et senmoderne samfund. Jeg vil hertil anvende Susan Hart og hendes forskning omkring den neuroaffektive udviklings betydning for individets muligheder for det gode liv samt den generelle forståelse af begrebet. Jeg har også inddraget en mere almen forståelse af begrebet, taget fra Per Schultz Jørgensen.

Det genetiske potentiale udvikles i samspil med vores sociale erfaringer, som influerer på måden, vi kontakter andre, da udviklingen af disse kompetencer betinger individets handlemuligheder. *”Det tidlige sociale miljø har en afgørende indflydelse på senere adfærd, og selv de bedste gener i verden kan ikke sikre, at individer vil vokse op og blive socialt kompetente, hvis de vokser op i et utilstrækkeligt miljø”*(Hart)⁶. Mennesket er i dets livs begyndelse reguleret af andre, som har indflydelse på dets stimulering af personlighedsudviklingen. Det er afgørende for den rette udvikling af personligheden, hvilken kontakt individet har med dets miljø, da emotionel og kognitiv kommunikation har stor betydning for, at individets karakter bliver stabil. Hart forklarer det således:

”Spædbarnet kommer ind i verden og skal deltage i menneskelig kontakt, tilvænne sig og lære meningssystemer gennem omsorgspersonens konstante kontakt. Uden denne udveksling går udviklingen skævt, og menneskeliggørelsen amputeres. Emotionel og kognitiv kommunikation er et karakteristikum for vores art.”

(Hart 2006, s. 31)

Sociale kompetencer er et begreb, der hyppigt anvendes i faget sociologi, pædagogik og socialpsykologien. Det anvendes i forhold til at kunne beskrive nytilkomne kompetencer, der udvikles hos børn og unge i det senmoderne samfund, også kaldet højmoderne eller den digitale tidsalder. Kompetencen indebærer individets færdigheder i at skabe sociale kontakter, håndtering af situationer og forskellige begivenheder i sit liv, almen viden og en evne til at leve sig ind i andres situationer og oplevelser, også kaldet empati, som jeg vil komme nærmere ind på i det følgende. Sociale kompetencer indebærer også, at kunne skabe mening på et indre mere personligt plan, for eksempel igennem tilknytning, engagement og stabilt selvværd.

De sociale kompetencer danner grundlag for den enkeltes formåen til at danne netværk og derigennem skabe sig en identitet.

---

⁶ Hart, Susan (2016) <http://www.gumagasin.dk/single-post/2016/08/19/At-forst%C3%A5-mennesket-helt>

”Social kompetence er den enkeltes grundlag for at kunne orientere sig i forhold til forskellige sociale netværk og skabe sig en sammenhængende social og personlig identitet” (Per Schultz Jørgensen⁷).

Begrebet er også anvendt i forhold til at forstå, hvordan individet kan overvinde emotionelle og sociale belastninger påført som senfølger af negativ social arv. Her findes betydningen igennem begreber mestring og modstandskraft.⁸

Emotioner opstår i en mængde sammenhængende hjernesystemer med hver deres egenskab. Vi er født med evnen til at føle angst, der kan opstå af, at spædbarnet bliver efterladt til sig selv. Spædbarnet kan udtrykke frustration igennem lyde for at opnå opmærksomhed og genvinde trygheden, hvorimod hvis den ikke genvindes vil barnet føle smerte på grund af separationen og omsorgssvigt. *”Seks måneder gamle spædbørn begynder at vokalisere triste og vrede lyde i protest for at få opmærksomhed, når de efterlades alene, hvilket ofte betegnes som separationsangst” (Hart 2006, s. 182).* Når barnet oplever at få sikkerhed i form af en tryk base, bliver der overskud og plads til at være nysgerrig og der kommer en lyst til at lege. Det er der, de sociale strukturer etableres og barnet får hjælp til indlæring af de sociale færdigheder, der kan danne glæde. *”Separationssmertemekanismer, tilknytning og affektiv udveksling synes at være en essentiel forudsætning for latter og både leg og latter har en social tilknytningsfunktion.” (Hart 2006, s. 183).* Glæden er en vigtig emotion, da den aktiverer en positiv adfærd, der styrker mestring og motivation til at lære nyt. Evnen til denne følelse dannes tidligt i barnets liv og har en afgørende rolle for udviklingen af hjernen og barnets drivkraft. *”Glæder skaber forventninger og styrer adfærden mod positiv belønning fra omgivelserne” (Hart 2006, s. 186).* Glæden opstår på grund af dopaminkredsløbet, som aktiveres af forældrenes begejstring der udtrykkes, når spædbarnet udviser en nysgerrig adfærd. Den vises igennem støttende og spejlende ansigtsudtryk og forældrene markerer igennem deres adfærd og ansigtsudtryk hvilken handling, der er god i forhold til normen. *”Dopaminkredsløbet aktiveres kun, når belønningen er uforudsigelig og det markerer, hvornår en hændelse er god i forhold til det forventelige” (Hart 2006, s. 186).* Belønningens formål er at regulere barnets adfærd og er med til at støtte barnets indlæring af sociale færdigheder. Ifølge Hart er dopaminkredsløbet også kaldet glædeskredsløbet og det hjælper mennesker med at kunne modificere og handle ud fra effektive valg i søgen efter basale ressourcer, som er nødvendige for vores overlevelse samt behovsstillelse af nysgerrighed, spænding og følelsen af at høre til og være til nytte og ikke tilovers. Hvis dette kredsløb er defekt, forsvinder menneskets evne til at skabe ideer, fantasi og motivation. *”Dopaminkredsløbene medfører tilstande af iver og hvis hjernens dopaminkredsløb*

---

⁷ Per Schultz Jørgensen <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=161722>

⁸ <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=161722>

ødelægges, forsvinder menneskets ønsker og stræben” (Hart 2006, s. 187). Det modsatte sker, hvis dopaminkredsløbet overaktiveres. Så kan realitetssansen forsvinde.

”Hvis dopaminkredsløbet overaktiveres og løsrives fra andre kredsløb, overskrides realitetssansen, kredsløbet reagerer udenom de hæmmende strukturer i neocortex, og organismen søger umiddelbar behovstilfredsstillelse og skaber urealistiske og vilkårlige ideer om, hvordan verden relaterer sig til organismens indre begivenheder.”

(Hart 2006, s. 187)

Opfattelser af triste og frygtsomme ansigtsudtryk aktiverer amygdala, som er det center i hjernen, der for eksempel aktiverer angst og vrede, vil forbindes med socialt ubehag. Social angst eller aggression kan hæmme menneskets mulighed for at blive accepteret i et fællesskab, hvor selvkontrol og samarbejdsevnen er afgørende for accept modsat selvhævdelse. Det er nødvendigt med en positiv amygdalafunktion for at kunne udvikle fornemmelse for andres tilstande af for eksempel tristhed og frygt. Uden emotioner kan vi ikke føle drivkraft, glæde eller tristhed. *”Det spæde barn er afhængigt af en hensigtsmæssig amygdalafunktion for at kunne forbinde iagttagelsen af andres frygt, tristhed og vrede med en somatisk tilstand”* (Hart 2006, s. 194). Den emotionelle bevidsthed er forbundet med evnen til at danne koder for, hvordan mennesket agerer i fremtiden og hukommelsen for en bestemt adfærd bliver aktiveret af stemninger. For eksempel når man får et smil eller ser sin ven græde. *”Ansigtet er et middel til at aktivere en følelse, det er til dels viljestyret, men de udtryk, der aktivere følelsessystemet, er oftest ufrivillige”* (Hart 2006, s. 294). Emotionerne støtter mennesket i at blive en del af et fællesskab og kunne forblive i det ved at kunne foretage refleksioner i samspil med omgivelserne. *”Integrationen af emotioner og kognition giver mulighed for eksplicit bevidsthed om emotionelle tilstande og for refleksioner og fleksibilitet i samspillet med omgivelserne”* (Hart 2006, s. 295).

Diskussion

I forhold til ovennævnte ser jeg Aristoteles' idé om dydsetikken som en mulig opskrift for menneskets vej til et vellykket liv. Igennem denne tradition kan vi måske opnå et samfund med individer, der er interesseret i hinanden og som vil hinanden med hjertet. For det kan virke enormt overskudgivende at mærke sine potentialer blive udnyttet med henblik på at få opfyldt sine egne men samtidig også andres behov og føle, at man gør nytte ved netop at udøve sine potentialer. Etikken beskæftiger sig blandt andet med den enkeltes ansvar over for andre. Den stiller spørgsmål som, hvordan bør eller kan jeg handle i en given situation? Vores dømmekraft bliver særlig vigtig i sociale sammenhænge og i samspil med et andet menneske. Ud fra ovenstående beskrivelser af udvalgte begreber fra Aristoteles dydsetik samt det neuroaffektive perspektiv på mennesket udvikling, vil jeg i det følgende diskutere, hvorledes sociale kompetencer spiller en rolle i udviklingen af dyder i en aristotelisk forståelse, som specialets problemformulering henleder til.

I al almindelighed tillægger vi andre karaktertræk, som vi umiddelbart mener tilhører en bestemt gruppe. Vi kategoriserer og dømmes ud fra kendte adfærdsmønstre rent biologisk og fordi vi har brug for at være bekendt med det menneske, som står overfor os. *"Når man mødes med andre, som man har mødt tidligere, genskaber man hinanden gennem de neurale strukturer"* (Hart 2006, s. 94). Det kan være en støtte, når vi skal bedømme, om vi kan have tillid til personen, men også en stor faldgrube, når det kommer til at have ansvaret for den andens liv. Den danske teolog og filosof K. E. Løgstrup indrammer dilemmaet om faren for stigmatisering og udelukkelse af fællesskabet, ganske rammende med dette citat:

"Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre, uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede man uddyber eller hæver. Men det kan også være forfærdende meget, så det sted simpelthen står til den enkelte, om den anden liv lykkes eller ej."

(Løgstrup)⁹

Ovenstående citat viser, hvor stor en indflydelse menneskets adfærd har på udviklingen af sine omgivers selvforståelse og er dertil med til at forme andres identitetsdannelse. Tidligere så man på menneskets identitet igennem troen og muligheden for at være et godt menneske lå i, at man var et troende menneske. I artiklen *Hvordan får vi det gode liv*¹⁰ udtaler Matias Møl Dalsgaard, som netop forsker i, hvordan danskernes livssyn er forandret gennem tiden på grund af ændringer i vores tro. Vi er blevet påvirket ved at vokse op i en protestantisk kultur mener han.

---

⁹ Bargfeldt, Egil og Jønsson, Lisbeth (2017) <https://www.kristendom.dk/troens-hovedpersoner/k.-e.-l%C3%B8gstrup-1905-1981>

¹⁰ <https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvordan-far-vi-det-gode-liv>

”Protestantismen har historisk formuleret sig i modsætning til dydsetikken. Dydsetikken er nemlig grundstammen i den katolske kirkes etik. Hvis man som katolik følger dyderne, er man et godt menneske.

Lutherdommen mener ikke, at der findes bestemte gerninger, der i sig selv er særligt gode – og som kan frelse os. Det gode liv handler ikke om at udleve bestemte dyder. Der findes ikke på samme måde guidelines for, hvordan man skal leve livet – det må man selv finde ud af”

(Dalsgaard).¹¹

Matias Møl Dalsgaard mener, at der er fordele og ulemper ved denne holdning. Et citat fra samme artikel forklarer, hvordan et menneske kan føle sig efterladt alene med tvivlen og en undren over, hvad meningen er med livet, hvis ikke der er en retning at gå efter, som for eksempel at leve efter dyderne. Matias Møl Dalsgaard udtaler således; *”Man efterlader potentielt mennesket i et temmelig tomt rum, hvor der er en masse usikkerhed og tvivl. Men samtidig får du også at vide, at du kan ændre dit liv uden at skulle leve op til nogle særlige regler eller dyder. Hvis du lever et elendigt liv, er spørgsmålet ikke bare, hvordan du bliver glad alligevel. Som luthersk protestant kan spørge dig selv: Hvordan arbejder jeg for at indrette mig bedre i det her liv – uden på forhånd at vide, hvad jeg skal arbejde hen imod? I modsætning til dydsetikkens anbefalinger må du selv erfare, hvordan du lever rigtigt og gøre det, som er din opgave i livet”* (Dalsgaard).¹²

Indføringen af den lutherske protestantisme blev grundlagt af Martin Luther i 1500 tallet, fordi han mente, at de katolske præster var fulde af luft, når de dengang påstod, at de vidste, hvordan Gud ville have, at vi levede vores liv. Det har i dag givet den konsekvens, at vi selv står for at regne ud, hvordan vi får et godt liv, da præsterne ikke fortæller os direkte, hvad facit er. Anne-Marie Søndergaard Christensen udtaler i samme artikel: *”I øjeblikket har vi en meget individualiseret opfattelse af, hvordan vi finder det gode liv – kun ’jeg’ kan vide det. Men i virkeligheden er vi dybt afhængige af andre mennesker – og det er dydsetikken opmærksom på. På det nære plan er vi afhængige af vores venskaber og relationer. Men vi er også afhængige af det samfund, vi lever i, fungerer, så vi alle får mulighed for at udfolde os. Dydsetikken rejser derfor også et politisk spørgsmål: Hvilket samfund vil vi tillade?”*¹³. Anne-Marie Søndergaard Christensen mener, at det ikke kun er meningen at indrette os efter, hvad der er godt for os som individ men også efter, hvad der godt for fællesskabet. Hertil vurderer hun, at dydsetikken kan være med til at foretage nogle nuancerede refleksioner over, hvordan vi med åbne øjne kan fremme muligheden for at indrette samfundet, så det kan tilbyde os et liv, der giver mening for os alle. Dydsetikken er derfor relevant at

---

¹¹ <https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvordan-far-vi-det-gode-liv>

¹² <https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvordan-far-vi-det-gode-liv>

¹³ <https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvordan-far-vi-det-gode-liv>

inddrage i dag, da det gode liv for den betyder et vellykket samfund, som gør det muligt for dets borgere at skabe et vellykket liv. Anne-Marie Søndergaard Christensen forsker i, hvordan vi kan skabe det gode liv og hævder, at filosofen Aristoteles gav mennesket svaret på opskriften for omkring 2.350 år siden. Der kan være forskellige årsager til, at vi ikke kan tillade os selv at få opfyldt vores eget behov. De såkaldte moralske grunde kan stå i vejen for, at vi kan forfølge lykken. Hvis vi ønsker at gøre det rigtige, kan det være nødvendigt at tilsidesætte egne behov og endda livsplaner. Anne-Marie Søndergaard Christensen skriver i hendes bog, *Moderne dydsetik - arven fra Aristoteles*, at moralen kan påbyde os at gøre noget, som ikke er i vores egen interesse og som spænder ben for vores egne projekter. Hun bruger et eksempel som dette: "... *Nelson Mandela, der tilbragte et halvt liv i fængsel, eller de modstandsfolk, som mistede livet i kampen mod tyskerne under Anden Verdenskrig*" (Christensen 2008, s. 49). Hvis vi skal gøre det rigtige ifølge moralfilosofferne skal vi følge moralens påbud, selvom det medfører store personlige omkostninger for os. (Christensen 2008, s. 49). Selvom der i den klassiske græske tradition ikke skelnes imellem moralske og ikke-moralske grunde til handling, så mener også den, at det moralske har en særlig status i forhold til, hvordan vi dømmer, hvilken handling der skal til. Forskellen findes i, at denne klassiske tradition ikke mener, at moralen står i konflikt med den handlendes egne interesser. Udgangspunktet i deres tænkning er, at man ikke kan leve et godt liv, hvis man ikke er et godt menneske. De mener også, at som følge af at handle til fordel for den anden kommer det sig til gode. "... *udøvelsen af dyd er den bedste måde at sikre, at ens liv bliver vellykket*" (Christensen 2008, s. 50). Denne tænkning peger i retning af, at dyden er en nødvendig del af menneskets liv, for at det er et godt liv og at mennesket kun er godt, hvis man forstår at udvikle og udøve dyderne.

Samfundet stiller i dag krav til, at de unge i højere grad selv kan tage beslutninger for deres liv og at der forventes, at de også er kompetente til det. De ses som selvstændige individer, der skal opfinde sig selv på ny. Det vil sige, at de skal kunne reflektere over hvilke muligheder og udfordringer, der kan være dannende og karakterskabende og som kan bidrage til at skabe en positiv identitet og selvopfattelse. Problemet med denne antagelse er, at individets liv er formet af forskellige komponenter, vi ikke selv har kontrol over. Der kan for eksempel nævnes den sociale baggrund, helbred, samfundets muligheder indenfor arbejde, uddannelse og støtte. "*Vores liv er formet af en række faktorer, som vi ikke selv kan styre; fx vores sociale baggrund, vores umiddelbare karaktertræk og vores samfundsmæssige muligheder (om man har adgang til uddannelse, arbejde, social hjælp, og om man lever i et samfund med en rimelig grad af frihed)*" (Christensen 2008, s. 46). I samme boldgade hævder psykologen Susan Hart, at de uafklarede holdninger i samfundet til, hvor stor indflydelse arv og miljø har på for eksempel utilpasset adfærd og personlighedsforstyrrelser, har en negativ indvirkning på individets biologiske modning af hjernen.

Hun nævner for eksempel, hvordan ydre stimuli kan påvirke individets evne til at regulere affekter og at hjernens strukturer kan ændre sig over tid i takt med, at dets sociale miljø forandres.

”Forskellige typer af stimulering udløser affektive interaktioner og blive rindøjret i bestemte fysiologiske og psykobiologiske mønstre i barnets nervesystem. I de tidlige affektive udvekslinger mellem et spædbarn og en omsorgsperson grundlægges de selvregulerende mekanismer, som er et vigtigt organiserende princip livet igennem.”

(Hart 2006, s. 27)

Udviklingen af individualiseringen kan give den unge en oplevelse af, at få uanede mængder af muligheder for at forme sit eget liv og sin egen tilværelse, men det kan også opfattes som ufrihed. Det kan være svært at navigere i et univers, hvor mulighederne flyder sammen og man ikke selv kan frigøre sig af dette, på grund af frygten for at vælge forkert. For bare hundrede år siden lå det fra fødslen i kortene, hvad sit arbejdsliv indebar. For eksempel hvis din far var smed så skulle du også blive det. I dag er vores arbejdsliv ej heller vores sociale liv fastlagt på forhånd og vi kan skifte imellem jobs og hvordan vi indretter vores familieliv mange gange i løbet af livet. Det kan medvirke til, at der bliver der stillet større krav til mennesket i dag. Både til dets ydre og dets indre mentale strukturer og man kan nemt komme i tvivl om, hvilke standarder man skal vælge, da vi bombarderes fra alle kanter. Der er altid nye muligheder, dertil flere chancer og valg, der skal tages eller gribes. Det kan være krav til det rigtige arbejde, den rigtige uddannelse, modemærke, det rigtige fitnesscenter og særligt krav til, at indeholde robusthed, modstandskraft og fleksibilitet. Da vi ikke kan læse os frem til det rigtige valg for os, men skal mærke og afprøve mulighederne, før vi kan vurdere om vores potentialer kan komme frem i lyset kræver det, at vi selv gør et aktivt forsøg. *”Dyderne kan altså ikke viderebringes gennem teoretisk indlæring (en pointe enhver underviser i moralfilosofi bør huske på), men kræver at den enkelte udvikler rigtige og relevante måder at handle på, og denne udvikling fremmes bedst ved, at den moralske novice selv sættes til at udøve dyderne”* (Christensen 2008, s. 56). Det antydes her, at dyderne indlæres bedst ved at den enkelte selv udfører den handling, der påkræves i den bestemte situation. Forældre eller de tilknyttede omsorgspersoners evne til at udvikle den praktiske fornuft og sætte den i spil i vores daglige liv bliver afgørende for, hvordan den enkelte håndterer alle disse muligheder i samfundet.

Ifølge Anne Marie Søndergaard Christensen er individets muligheder også derfor bestemt af en vis portion held. *”Det synes således at være en uomgængelig kendsgerning, at store dele af vores liv styres af held”*(Christensen 2008, s. 46). Christensen taler her om, hvor meget ansvar den enkelte kan tage på sig i forhold til at udvikle sig til den bedst mulige udgave af sig selv, da den tidlige opdragelse og omsorg, den enkelte modtager spiller en stor rolle for, hvordan vi udvikler os til moralske

individer. Vi har med andre ord ingen indflydelse på begyndelsen af vores liv og som tidligere nævnt er der er bestemte faktorer, vi ikke kan styre. (Christensen 2008, s. 46) Dertil hævder hun, at selvom vi ikke har magt over, hvordan vores opdragelse fra barndommen tager sig ud, så kan vi stadig som voksne tage ansvar for vores adfærd og moralske færden. *"På den ene side vil de færreste nægte, at vores tidlige opdragelse spiller en rolle for vores moralske udvikling, ligesom de vil medgive, at denne opdragelse ikke er noget, som ligger indenfor den opdragedes egen kontrol"* (Christensen 2008, s. 46).

Virksomhederne stiller store krav om at kunne tilpasse sig, være fleksible og især robusthed bliver nævnt i mange stillingsopslag som et af nøgleordene til, hvad et menneske skal være og indeholde, hvis det skal gøre sig forhåbninger om at få et job. Når der er mismatch mellem samfunds krav og individets kompetencer kan individet blive udstødt, så hvordan kan samfundet sikre individets tilknytning til det sociale fællesskab? Hartmut Rosa, som er professor i sociologi fra Friedrich-Schiller-Universität, Jena og er aktuell med bogen *"Resonance – A Sociology of the relationship to the World"*, udtaler i artiklen *Det gode liv er ikke autencitet*¹⁴ *"Autencitet var i lang tid svaret, i hvert fald i en marxistisk tradition"*. Han mener, at mennesket bliver fremmedgjort, hvis vi lever imod vores sande jeg og imod vores behov. Men lige som så mange andre stiller han spørgsmålet *"... hvordan kan man forstå, hvad vores sande behov er?"*¹⁵. Hartmut antyder, at der opstår problemer, når vi udelukkende går efter vores autencitet. Den er noget der kun definerer individet og man får en oplevelse af, at det kun er rigtigt, hvis det passer til en selv. Han taler i stedet om betydningen af resonans, som kan forandre individet i samspil med andre. *"Resonans derimod åbner individet, og så forandrer det. Hvis man virkelig føler resonans, transformere det altid en. Slutresultatet er ikke det autentiske startpunkt."*¹⁶. Rosa er nået frem til, at resonans skaber det modsatte af fremmedgørelse og kan give individet en følelse af tilhørsforhold. Når vi bruger tid på at reflektere over, hvordan vi ser verdenen og hvordan vi agerer i verdenen i forhold til andre og bestemte situationer, kan vi kortlægge eller finde system i, hvornår vi føler os alene og uden for fællesskabet og bedre vurdere, hvorfor vi ikke følte os som en del af det. Rosa forklarer det således i artiklen: *"Jeg tænkte over, hvilke situationer, jeg følte mig fremmedgjort eller ikke fremmedgjort i. Og jeg begyndte at tænke, at måske handler det om måden, jeg forbinder mig med verden på. I måden jeg er situeret i verden."*¹⁷. Det handler om sine følelser, hvordan vi håndterer vi dem og om vi erkender dem. Er vi i stand til at genkende de dårlige fra de gode følelser? Hjernen er meget modtagelig for det, den bliver budt eller mødt med. Den udvikler sig efter de henvendelser, den får og ikke efter, om den mener, at disse er traumatiserende. Derfor bliver vores evne til at reflektere yderst relevant for at kunne udvikle

---

¹⁴ Svarrer, Luna(2017) <http://atlasmag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>

¹⁵ <http://atlasmag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>

¹⁶ <http://atlasmag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>

¹⁷ <http://atlasmag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>

hjernens strukturer i en positiv retning der gør, at vi kan regulere vores adfærd og tilpasse os situationen.

Psykolog Susan Hart skriver også om emnet og udtaler i hendes bog "Hjerne, samhørighed, personlighed – introduktion til neuroaffektiv udvikling": "... *Vi vil snart være i en position, hvor vi kan begynde at afbilde relationen mellem individuelle forskelle i tidligere tilknytningserfaringer og forandringen i neurokemien og hjernens organisering...*" (Hart 2006, s. 7). Hun mener, at der er en sammenhæng mellem familiedynamik, samspil, personlighed og indre psykisk struktur der afgør ens personlighedsstruktur. Hun ser personlighedsmønstre som et kalejdoskop af levet liv. I overensstemmelse med Harts perspektiv kan vi i følge Rosa være i verdenen på en god måde ved at opnå resonans igennem en følelse af, at være forbundet med verdenen. Det kan forstås som et forhold mellem mennesket og verdenen, en dialog. For ham er det vigtigt, at vi udvikler vores egen stemme og bliver hørt. Men også at høre den andens stemme og blive rørt af den, for uden dette samspil kommer man til at være i et fællesskab, som ikke er en del af sig. Man kan sammenligne det med Nazityskland, hvor borgerne ikke svarede igen, men accepterede Adolf Hitlers ide om, hvordan man skaber et fællesskab. "... *en vigtig pointe, der bliver demonstreret, hvis man blot tænker på Tyskland i 1930erne... Problemet i den sammenhæng er, at så mister man også sin egen stemme, man adoptere så at sige bare en andens, det herskende fællesskabs,*"¹⁸. Et modstykke til dette vil være dialogen. Den er et godt bud på at skabe resonans, men dialog kan tage lang tid og kan være besværlige på grund af vores forskelligheder af kultur og personligheder. På grund af arbejde der stiller krav til hastighed og effektivitet er vi efterhånden blevet gearret til at løbe videre til næste opgave uden at stille krav til fordybelse eller nærvær. Vi er vant til, at det går stærkt og det gør det svært at opnå denne resonans som sociologen Rosa taler om. Han mener, at vi har skabt resonanssfære som vi kan vælge til og fra, når vi har tid. Det kan dreje sig om weekend eller ferier, hvor vi sætter tid af til at være nærværende og tilstede. Han udtrykker det således "*Vi har også kontra-sfære: kultur og religion for eksempel, som jeg kalder resonanssfærer. Og fordi vi arbejder hårdt, vil vi gerne om fredagen være i resonans. Men problemet er, at det bliver i oaser. Det bliver i ferien og i weekenden, at vi forsøger at være åbne. At vi forsøger at være åbne.*"¹⁹ Et resonansfelt opstår, når vi igennem kontakt med et andet menneske spejler ansigtsudtryk, kropsbevægelser og timing. Vores hjerner er skabt til at integrere disse kropsbevægelser og vores emotionelle udtryk har det formål at indgå i resonansfelter med andres udtryk. I dette felt afstemmer vi os med hinanden, hvoraf nervesystemets udvikling spiller en stor rolle for vores evne til at indgå i et gensidigt afstemt samspil med hinanden. "*Vores affektive og emotionelle udtryk er beregnet til at indgå i resonansfelter med andres udtryk og*

---

¹⁸ <http://atlas-mag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>

¹⁹ <http://atlas-mag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>

igennem disse resonansfelter afstemmer vi os med hinanden” (Hart 2006, s. 77). Rosa taler i artiklen ”Det gode liv er ikke autencitet” om resonans som et markedsprodukt. På grund af at resonans er tidskrævende passer det ikke ind i et højhastighedssamfund, der ønsker vækst og konstant at forøge effektivitet. Så forudser sociologen Rosa, at vi køber os til dette felt på grund af ønsker som for eksempel det gode liv, den smukke verden og et nærværende forhold til vores børn og han mener, at det er sandsynligt at vi kommer til at se bøger med guider i at opnå mere resonans.

”Det arbejde, jeg laver, starter med det udgangspunkt, at vores samfund er i et permanent behov for at forøge. Ikke kun hastighedsmæssigt, også i forhold til økonomisk vækst, innovation osv. Det, jeg vil, er, at komme udover et samfund, der er baseret på at forøge og vækste.”. Han udtrykker endvidere at: ”Jeg er bange for, at vi vil se guidebøger, der forklarer, hvordan man kan opleve mere resonans. At det på den måde bliver et mere kapitalistisk instrument,”²⁰

(Hartmut Rosa)

Hvis dette er fremtiden for mennesket måde at være sammen på og danne fællesskab, får vi brug for redskaber, vi kan tage frem, når vi befinder os i sociale sammenhænge. Højeste niveau af personlighedens kronjuvel er mentaliseringsevnen. Det vil sige at hjerne og hjertetænkningen kan holdes sammen, at kunne tænke og føle klart og se sig selv udefra og andre indefra, og engagere sig i, den andens tænke måde. Når overskuddet daler, får vi brug for at kunne bevare nysgerrigheden på andre, da den er med til at styrke mentaliseringsevnen. Mentaliseringsbrist kan være, når følelserne sidder uden på tøjet og vi føler os overvældet af forskellige følelser. Det kan også være, at vores kognition tager over og vi påtager os en form for pseudomentalisering, som er en form for skuespil man ser ved for eksempel børn, der har påtaget sig en voksen rolle på grund af at forældrene drikker og de så ikke er der ansvar bevidst. Hart benævner processen for resonans et affektivt synkroniseret samspil og det er i dette ”rum” vi har mulighed for udvikling af mentalisering.

”Neurologisk regulering læres i affektivt synkroniserede samspil. Når man indgår i et samspil, bliver man tiltrukket af hinandens emotionelle verden, man afstemmer sig følelsesmæssigt og får derved indflydelse på hinanden. Integration og reintegration af neurale kredsløb kræver, at nervesystemet forbindes med et andet nervesystem, som det indgår i et resonansfelt med.”

(Hart 2006, s. 83)

Af citatet fremgår det, at det ikke er individets følsomhed i almindelighed, der er tale om men nærmere en egenskab, der gør individet i stand til at mærke og fornemme hvilke kompetencer og

---

²⁰ <http://atlasmag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>

dyder, der er behov for at sætte i spil i forhold til at kunne håndtere den situation, som personen befinder sig i og personen, det møder i situationen. På den måde er den praktiske fornuft koblet sammen med vores samlede livserfaring og er påvirket af den emotionelle del af mennesket. Man kan forstå den som en betydelig eksistentiel form for erfaring, som netop stammer fra lignende eksempler som ovenstående citat og som vil give individet mulighed for at rette sine handlinger frem mod et vellykket liv ved at anvende disse erfaringer som rettesnor.

Sammenfatning og afrunding

Ovenstående diskussion har udledt elementer af, hvad dydsetikken kan gøre for menneskets mulighed for et vellykket liv igennem udvikling af de rette sociale og emotionelle kompetencer. Diskussionen har bidraget til at belyse, hvordan dydsetikken kan vejlede i, hvad der kunne være et ideal for det verdensbillede, individet skal udvikle for at lykkes i alle områderne og situationer i sit liv. Lykkes på en måde, at det udvikles i retning af den bedste udgave af sin karakter. *”Samtidig har dydsetikken et attraktivt forslag til, hvad der er idealet eller målet for et sådant verdensbillede, nemlig en beskrivelse af den menneskelige livsverden, som tillader mennesker at lykkes på bedst mulig måde”* (Christensen 2008, s. 196).

Jeg vil i det følgende inddrage ovenstående indsigter og tage et tilbageblik på det foregående og lave en afrunding af diskussionens argumenter i forhold til at kunne give et svar på specialets problemformulering: *Hvilken rolle spiller sociale og emotionelle kompetencer for udviklingen af dyder i en aristotelisk forståelse.?*

Ifølge Aristoteles er forudsætningen for en god etisk beslutning at have et korrekt tag på de etiske mål for individets handlinger. Dette tag opnås igennem interaktion med andre og ved at tage del i aktiviteter, som fremmer indlæringen af dyderne. Så det har stor betydning at videregive en opdragelse og træning, der udvikler og danner individet, så det selv kan foretage gode handlinger. *” ... nemlig at opdragelse og uddannelse ikke handler om at informere det færdigdannede individ, men i stedet er rettet mod at støtte og hjælpe dannelsen af individer, således at de med tiden selv bliver i stand til at vurdere og udføre gode handlinger”* (Christensen 2008, s. 194).

Det handler ikke om, hvad man er og er derfor det ikke et traditionelt valg, man tager. Mennesket skal kunne acceptere sit indre og ydre, som det er og ikke, som det ønskes. Det er altså ikke vores egenskaber som at være flittige eller dydige der afgør, om vi kan forme en tilværelse, der er god. Det afgørende for at tage de rette valg for os ligger i, hvorvidt vi tager ansvaret for os selv, som dem vi er med de potentialer, vi har i spil. Dydsetikken kan agere forklaringsramme og en tydeliggørelse af den måde, vi vælger at opdrage og undervise vores børn, som ikke kun må indeholde den teoretiske del af læringen, men som nævnt skal kunne udvikle den praktiske fornuft der gør, at individet selv kan vurdere og dømme, hvad den rigtige handling vil være i den pågældende situation.

”Dydetikken udgør en forklaringsramme, som kan forklare og uddybe denne dobbelthed, ligesom den tilbyder en beskrivelse af målet for de fleste typer af opdragelse og undervisning – alle andre end de helt teoretiske – nemlig at den lærende udvikler en praktisk fornuft, der sætter vedkommende i stand til selv at fælde domme inden for den pågældende praksis.”

(Christensen 2008, s. 195)

Dyderne kan bidrage til at opnå det gode liv ligesom lasterne kan gøre det gode liv svært at opnå.” ... *dyderne er også gode for os selv, for de bidrager væsentligt til det gode liv, ligesom lasterne, dydernes modsætning, er egenskaber, der gør det sværere for os at få vores liv til at lykkes”* (Christensen 2008, s. 14). Dyden bliver udviklet igennem en proces, hvor individet får indsigt i en ny viden om moralske dilemmaer som for eksempel en arbejdssituation, hvor man er nødt til at udføre handlinger, ens egne værdier ikke kan stå indenfor. Det kan være en politibetjent, som er nødt til at bede en muslimsk religiøs kvinde om at fjerne sin burka på grund af maskeringsforbuddet i Danmark. Her kan politibetjenten føle en indre strid imellem at gøre sin pligt eller at gøre, som han mener, er det rigtige for både den muslimske kvinde og hans værdier. Dette kan beskrives med dette citat som beskriver, hvorfor evnen til at skabe indsigt og udvise interesse og empati overfor andre bliver vigtig for at kunne vurdere og dømme deres karakter. *”Man kan ikke klarlægge og forsvare menneskers handlinger og intentioner, hvis man ikke har en grundlæggende forståelse af, hvilken rolle disse handlinger og intentioner spiller i menneskers liv”* (Christensen 2008, s. 195). Her kan man se, at de sociale og emotionelle kompetencer spiller en betydelig rolle i forhold til hvilken måde og hvilke vurderingskriterier, man handler ud fra, da man i sådanne situationer som ovenstående eksempel er tvunget til at tilpasse sig den virkelighed, man befinder sig i. Emotionernes tilknytning til dyderne og et stabilt karaktertræk har betydning for, om individet anerkendes som dydigt eller ej. Menneskets følelsesliv er komplekst og emotionerne opstår på grund af bestemte eller særlige påvirkninger, der udmønter sig i bestemte reaktioner, som for eksempel frygt eller glæde. (Christensen 2008, s. 102). Ifølge Christensen hævdes det, at individet kan handle ud fra to bevægelsesgrunde. Den ene er fornuft baserede beslutninger og den anden er som følge af en emotionel tilstand. Handlingen er dog kun dydig, hvis den foretages ud fra de rette moralske grunde. For at kunne vurdere hvilke grunde, der er de rette, er det et krav for den enkelte at kunne reflektere over konsekvenserne af den handling, der vælges. Hart antyder, at vores emotionelle udvikling har stor betydning for, om vi kan blive opmærksomme på konsekvenserne for os selv og for andre af vores handlinger. Hun nævner blandt andet, at det er menneskets genetiske potentiale, der i samspil med kontakten til andre for dets mulighed for positiv udvikling. Det vil sige en udvikling, der kan føre individet ind i voksenlivet med

stabile sociale og emotionelle kompetencer. Kompetencerne har indflydelse på den adfærd, vi udviser i situationer, hvor frygt eller glæde kan opstå.²¹

Den emotionelle og kognitive kontakt vi har med vores omgivelser har stor betydning for, om personlighedsudviklingen kan udvise en stabil karakter (Hart 2006, s. 31). Ifølge Hart er glæden en vigtig emotion for, at den emotionelle og sociale udvikling ikke går skævt. Glæden er med til at aktiverer en positiv adfærd, der styrker mestring og motivation til at lære nyt (Hart 2006, s. 186). Hvis mennesket kun har vrede eller sorgmod at spejle sig i, vil det resultere i en følelse af ubehag i sociale sammenhænge, hvilket hæmmer evnen til selvkontrol og mulighed for at blive accepteret i et fællesskab, som vores emotioner ellers kan støtte os i at blive en del af. Det kræver, at vi er bevidste om at anvende dem som et middel til at opnå en viljestyret handling (Hart 2006, s. 295).

Det er igennem sin deltagelse i menneskelige aktioner og begivenheder, man udvikler evnen til at udføre en passende handling til den givne situation, også selvom det er imod sine moralske værdier. Det er også i handlingen dydens mulighed udfoldes. Individet har muligheden for igennem deltagelse i sociale praksisser at udvikle en evne til at kunne regulere sine handlinger i forhold til at opnå tillid fra andre individer. Det er nødvendigt for at blive accepteret i et fællesskab. *”Det første gode, den enkeltes handlingsregularitet, sikres, idet hun gennem sin deltagelse i en række praksisser bliver indviet i en overordnet kultur.”* (Christensen 2008, s. 173). Det er ved at søge denne resonans med sin omverden, at den enkelte kan føle sig forbundet med den ifølge Rosa.²²

Udviklingen af bestemte sociale og emotionelle kompetencer er nødvendige for at kunne imødekomme indlæringen af dyden.

Anne Marie Søndergaard Christensen deler individet op i forstenatur og andennatur, når hun taler om tillæring og udvikling af de nævnte kompetencer. Menneskets forstenatur er det anlæg, vi har for at udvikle nye evner igennem opdragelse og kultur, som så fremkalder vores andennatur, der er den, der bestemmer vores opførsel og evnen til at hæmme den. For eksempel når vi per automatik udviser respekt for en autoritet i vores liv, er det ikke noget vi reflekterer over, men noget der bare sker, fordi det er naturligt for os. Det er en del af os føler vi, men det er tillært adfærd igennem vores kultur.

*”Den rette opdragelse, træning og uddannelse er essentiel for, at vi udvikler vores natur således, at den faktisk gør os i stand til at se virkeligheden, som den er; eller hvis man skal formulere sammen
pointe i forhold til det moralske, er den rette dannelsesproces en essentiel betingelse for, at vi
udvikler den rette dyd; den dyd, som lader os se de moralsk rigtige grunde til handling.”*

(Christensen 2008, s. 171)

---

²¹ <http://www.gumagasin.dk/single-post/2016/08/19/At-forst%C3%A5-mennesket-helt>

²² <http://atlasrag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>

Citatet antyder, at vores andennatur er kulturskabt og vi har igennem kulturen en viden om vores karakter der gør, at vi har indsigt og forståelse for sin rolle i bestemte situationer. Har man mangelfuld viden angående sin karakters betydning i sociale sammenhænge, kan individet blive holdt uden for fællesskabet, da det ikke har opnået den naturlige tillid, der bliver udvist mellem de individer, der handler i overensstemmelse med kulturens forståelse af de rette handlinger. *"Til gengæld kan man ikke være dydig, hvis man udviser manglende refleksion over og viden om moralsk relevante træk ved en selv og ved verden, for det er den refleksion, den praktiske fornuft består i"* (Christensen 2008, s. 132). Samfundet har for eksempel brug for individer, der kan udvise empati. Det er derfor vigtigt, at omsorgspersonerne i barnets liv forstår at udvise dopaminfremkaldende aktiviteter for at fremme glæde hos barnet, som vil percipere sin verden ud fra denne glæde ved sociale sammenhænge og vil kunne strukturere sine handlinger efter denne følelse. Dyden og følelsesmæssige strukturer kan hjælpe den enkelte med at finde koordinaterne til et vellykket liv, hvis individet forstår at tilpasse det kulturelle landkort eller nærmere landskab. For når kulturen ændrer sig, er mennesket også nødt til at forandre sig og tilegne sig de rette kompetencer og dyder i forhold til den bestemte kontekst. For at dette er en mulighed, er individet nødt til at kunne sætte spørgsmålstegn ved sine handlingsmønstre. *"Hvis man er i stand til at reflektere over verden, må man på en og samme tid være i stand til at reflektere over sin egen plads i verdenen; og det betyder, at enhver, der fuldt ud er i stand til at tænke, også er tvunget til at tænke over, hvorledes vedkommende bør handle"* (Christensen 2008, s. 178). Aristoteles måde at forklare anvendelsen af dyderne kan lære os at bruge dem i sammenhæng med at tage beslutninger i forhold til, hvordan vi kan og bør handle i bestemte situationer. Vores sociale og emotionelle kompetencer kommer til udtryk igennem den form, vi udviser i adfærden. De handlinger, vi foretager i vores liv og overfor andre kommer til at afspejles i det samfund, vi lever i og de bestemmer, hvilken forståelse fællesskabet har for de rigtige og forkerte sociale og emotionelle kompetencer. Vi kan igennem dyderne lære, hvilke handlinger der er ideelle for os i forhold til at blive en del af fællesskabet igennem en indsigt i, hvad der opfattes som rigtig og forkert. Her kan Aristoteles tanker om dydsetikken anvendes i måden at opdrage vores børn på. Vi kan bruge dydsetikken som udgangspunkt til træning i sociale og emotionelle kompetencer. For eksempel som rådgivning i, hvordan man tager beslutninger, der kan opfylde deres basale behov i livet. I forhold til at opnå grundlæggende oplevelse af tryghed, tillid og tilfredshed i sin hverdag er disse vigtige kompetencer i forhold til det senmoderne samfund, hvor ansvaret for sine handlinger påhviler individet. Man kan opnå denne indsigt i, hvad forståelsen er af det rigtige og det forkerte ved at kigge på konsekvenserne af sine handlinger og derudfra vurdere, om de har været gode eller dårlige. Det er vigtigt, at forældre eller nærmeste omsorgsperson kender til den acceptable norm for adfærd, for at kunne vise barnet,

hvordan det bliver accepteret i det sociale liv igennem moralsk vejledning og opdragelse. Som også dette citat antyder: *”Ideen om moralsk opdragelse er central i dydsetikken, fordi man understreger, at dyderne er noget, som man skal udvikle, og de kræver, at man former eller danner karakteren hos den enkelte”* (Christensen 2011, s. 113). Det kan for eksempel være, hvordan man udviser retfærdighed og venlighed og hvordan, barnet kan tage ansvar for sine handlinger. Da vi er sociale og sansende væsener, er vores psykiske og mentale tilstand forbundet med de interaktioner, vi har i samspil med det miljø, vi befinder os i. Som citatet hævder, er det i dette samspil, vores karakter bliver dannet og det er den, der udtrykker vores evne til at tilpasse os bestemte sociale situationer.

”Mennesket er af naturen et socialt væsen. Af naturen. Men i den aristoteliske verdensopfattelse er naturen ikke nogen blind mekanisme, den er retningsbestemt – teologisk. Mål og formål er nært beslægtede. Pligten er så at sige integreret i det hele. Der er ikke nogen højere pligt og ikke nogen pligt, som går imod den menneskelige natur. Så når visse tilbøjeligheder bør begrænses er det snarere af hensyn til den øvrige menneskelige natur. At man ikke skal miste det ædle for noget ringeres skyld.”

(Porsborg 2000, s. 16)

Personligheds- og selvstrukturer bliver skabt i en relationel og historisk kontekst og det er i spædbarnsstadiet, vi grundlægger fundamentet for selvforfølelse. Det er vigtigt, at vi har muligheden for at blive social stimuleret for at kunne modnes og for at undgå neurale skader. (Hart 2006, s. 299). Dette samspils mønster kan være afgørende for, hvordan vi udvikler vores personlige karakter og hvordan vi lærer at håndtere og handle på moralske og etiske dilemmaer generelt. Som tidligere nævnt, er det igennem opdragelsen, at vi mennesker indlærer vores etiske og moralske adfærd ved at afkode vores forældres praksisser. Den praksis vi lærer igennem, danner grundlaget for udviklingen af sociale og emotionelle kompetencer. For eksempel evnen til at vurdere, om noget er godt eller dårligt for os, hvor så egenskaben viser sig igennem affektregulering og evnen til at indarbejde de nye erfaringer i personligheden. På den måde kan individet få en følelse af en mere langsigtet form for lykke. Den kommer sig af den indsats og troen på, at den enkelte har indflydelse på, at livet bliver vellykket. Ligesom glæden er en vigtig faktor for den enkeltes motivation, er troen på sig selv med til at øge lysten til, at ville imødekomme opfyldelsen af sine behov og potentialer. Denne tilstand i personligheden vil sætte individet i stand til at turde foretage beslutninger og refleksioner, som er med til at afgøre hvilke valg, der vil tjene det bedst.

Det kan sammenlignes med Aristoteles ide om den gyldne middelvej som en hjælp til at begrænse og afgrænse sig. På den måde er de praktiske dyder svære at komme uden om i det menneskelige liv, da de kan fungere som pejlemærker i forhold til, hvilke værdier man som omsorgsperson vil videregive i

form af den følelsesmæssige respons og til hvornår, man skal drages eller tilbagetrækkes fra nye situationer. Formålet er at kunne organisere og modificere hjernens strukturer, således at individet kan orientere sig mod det gode hverdagsliv samt de gode venskaber og til at kunne finde mening for det menneskelige virke.

Litteraturliste

(Aristoteles) oversat og udgivet af Porsborg, Søren (2000). *Etikken* (1.udgave). Frederiksberg 2000: DET lille FORLAG.

Bargfeldt, Egil og Jønsson, Lisbeth (23. november, 2017). *K. E. Løgstrup (1905- 1981)* Kristeligt dagblad. Lokaliseret på Kristendom.dk d. 28/august: <https://www.kristendom.dk/troens-hovedpersoner/k.-e.-1%C3%B8gstrup-1905-1981>

Christensen S. Anne-Marie (2008) *Moderne dydsetik – arven fra Aristoteles* (1 udgave). Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Christensen S. Anne-Marie. (2011). *Filosofisk etik – Normativ etik, praktisk etik og metaetik*. Redigeret af Christensen S. Anne-Marie, Dydsetik (s.99-119). Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Ebdrup, Niels (7. april 2013) *Hvordan får vi det gode liv?* Lokaliseret på Videnskab.dk. d. 28. august 2018:<https://videnskab.dk/kultur-samfund/hvordan-far-vi-det-gode-liv>

Hart, Susan. (2006). *Hjerne, samhørighed, personlighed- Introduktion til neuroaffektiv udvikling* (1.udgave, 6. oplag). Hans Reitzels Forlag.

Hart, Susan. (19. August 2016) *At forstå mennesket helt*. Lokaliseret på Gumagasin.dk d. 28/august 2018 på: <http://www.gumagasin.dk/single-post/2016/08/19/At-forst%C3%A5-mennesket-helt>

Hart, Susan. (2008). *Tilknytningens betydning, et indblik i neuroaffektiv udviklingspsykologi*. Psykologiinformation 36 årgang. Lokaliseret på <http://www.neuroaffect.dk/artikler.html> d. 28/8 2018 http://neuroaffect.dk/Artikler_pdf/TilknytningensBetydning_AfSusanHart.pdf.

Jørgensen, S.P. Begrebet *social kompetence* i *Den Store Danske*, Gyldendal. Lokaliseret 28/8 2018 på: <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=161722>

Svalgaard, M. L.(2013). *Kampen om det gode liv*. Lokaliseret på iBureauet/Dagbladet Information d. 28/8 2018:<https://faktalink.dk/titelliste/kampen-om-det-gode-liv?>

Svarrer, L. (25. juli 2017). *Det gode liv er ikke autencitet. Det er resonans*. Atlas Magasin, Samfund. Lokaliseret d. 28/8 2018 på: <http://atlasmag.dk/samfund/det-gode-liv-er-ikke-autenticitet-det-er-resonans>